

การทำงานของคนเก็บขยะจะเป็นการทำงานที่เสี่ยงต่ออันตรายต่างๆ ทั้งที่เป็นอันตรายจากอุบัติเหตุที่มักเกิดขึ้นเสมอๆ ป้าสร้อยเคยถูกรถเก๋งถอยมาชนรถถีบสามล้อ บุญเองก็เคยมีประสบการณ์นี้ โชคดีที่ไม่ได้รับอันตรายต่อร่างกาย แต่ทั้งสองก็ไม่ได้รับการชดเชยค่าเสียหาย คนชนชนแล้วก็ขับรถเก๋งของตนจากไปเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น การโต้ตอบที่จะทำได้คือการบ่นว่า

ทั้ง ๆ ที่สิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตและการทำงานมีความเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เช่น ฝุ่นละอองจากกองขยะ สารพิษหรือสารเคมีที่ปนเปื้อนกับขยะ ความเสี่ยงต่อเชื้อโรคภัย แต่คนเก็บขยะก็ไม่มีเครื่องมือในการป้องกันแต่อย่างใด จากสภาพแวดล้อมในการทำงานและที่อยู่อาศัยมีผลต่อสุขภาพอย่างหนึ่งของคนเก็บขยะคือ ทำให้มีกลิ่นเฉพาะตัว และเป็นโรคผิวหนัง

ดังนั้นจะเห็นว่าคนเก็บขยะไม่ได้ใส่ใจในเรื่องสุขภาพนัก ยามเจ็บป่วยถ้าไม่หนักหนาสาหัสจริงๆ ก็มักจะรักษากันไปตามสภาพ เพราะการเจ็บป่วยแต่ละครั้งถ้าต้องถึงขั้นโรงพยาบาลจะเป็นเรื่องยุ่งยาก ต้องหยุดงาน ขาดรายได้ และต้องไปขอความกรุณาจากหมอให้ช่วยเรื่องค่ายา เพราะไม่มีเงินจ่ายและไม่สามารถไปเบิกจากหน่วยงานใดได้ ไม่มีประกันชีวิต ไม่มีประกันสุขภาพ ดังนั้นคนเก็บขยะจึงหลีกเลี่ยงการไปโรงพยาบาล

4.2 สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่อชีวิตและการทำงานของคนเก็บขยะ จนส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นๆ ติดตามมา

4.2.1 ภูมิหลัง การอพยพโยกย้าย และการตั้งถิ่นฐาน

คนเก็บขยะในชุมชนคลองเงิน 1 และเขินทรีเป็นคนไทยพื้นราบที่อพยพมาจากที่ต่างๆ กัน ทั้งภายในตัวจังหวัดเชียงใหม่เอง และจังหวัดอื่นๆ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ตามกลุ่มเพื่อนที่ชักชวนมา มีลักษณะการอยู่ตามเครือญาติเหมือนหมู่บ้านในชนบทน้อยมาก ความสัมพันธ์ภายในชุมชนจึงเป็นลักษณะต่างคนต่างอยู่ พึ่งพาอาศัยกันบ้างเป็นครั้งคราว

คนที่เข้ามาอาศัยอยู่ชุมชนเขินทรีรุ่นแรกๆ ได้แก่ ป้าสม ป้าฟอง มาจากอำเภอพร้าวแต่เสียชีวิตไปแล้ว ที่ยังมีชีวิตอยู่คือ ตาจันทร์ เป็นชาวอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อายุ 73 ปี เดิมเป็นยามอยู่ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อมาเป็นยามที่ตลาดธานีทร เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้วมีเพื่อนชวนให้มาอยู่ที่ชุมชนเขินทรี บอกว่าเป็นที่ที่ได้อยู่ได้จึงเข้ามาดู ตอนนั้นมีบ้านอยู่ประมาณ 4-5 หลัง สภาพเป็นป่า น้ำลึกถึงเอว เมื่อเห็นว่าจะอยู่ได้จึงพากันถางป่า สร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยโดยไม่สนใจว่าเป็นที่ของใครและไม่รู้จะไปสอบถามจากใคร เพิ่งรู้เมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้วว่าเป็นที่ดินของเอกชนรายหนึ่ง

ป้าสร้อยอายุ 58 ปี เข้ามาอยู่ที่ชุมชนเขินทรีประมาณปี พ.ศ. 2530 เดิมเป็นชาวจังหวัดสิงห์บุรี ย้ายที่พักอาศัยมาแล้วหลายที่ ทั้งที่ตลาดน้อย กรุงเทพฯ พิษณุโลก ลำปาง มาอยู่เชียงใหม่พร้อมแม่และลูกชายที่เกิดจากสามีเก่าซึ่งเสียชีวิตไป เดิมเคยอยู่ที่ชุมชนบริเวณถนนช้างเผือก ซอย 4 ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของบริษัทเจริญ

มอเตอร์ในปัจจุบัน เมื่อถูกไล่ที่จึงไปอาศัยที่บริเวณสนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่ก่อนประมาณ 1 เดือน แล้วจึงย้ายมาพักอาศัยอยู่ที่ชุมชนเซ็นทรัล เพราะมีคนเก็บขยะด้วยกันชักชวนให้เข้ามาอาศัยอยู่โดยที่ไม่รู้ว่าเจ้าของที่ดินเป็นใคร ป้าสร้อยเข้ามาอยู่เป็นรุ่นแรกๆ แต่มาอยู่ภายหลังตาจันทร์ ตอนที่เข้ามาอยู่ใหม่ ๆ ชุมชนยังมีสภาพเป็นป่ามีน้ำท่วมขัง ต้องพากันเดินลุยน้ำเข้ามา กลางคืนจะมีดสนิท เพราะแทบไม่บ้านคนอาศัยอยู่เลย

ส่วนคนอื่นๆ นั้น เช่น พี่สายพินเข้ามาภายหลังป้าสร้อย พี่เดือนกับพี่พอสองสามีภรรยามาจากจังหวัดเชียงราย มีพรรคพวกคนเก็บขยะคือลุงหนูชวนเข้ามาอาศัยอยู่เช่นกัน พี่เดือนมาอยู่เพราะแต่งงานกับลูกสาวตาจันทร์ ต่อมาภรรยาเสียชีวิต จึงครองตัวเป็นโสดเช่นเดียวกับพ่อตาที่ตกพุ่มม่ายในเวลาใกล้เคียงกัน

ป้าโสภิตที่คลองเงิน 1 บอกว่าตนเองเป็นคนอำเภอแมริม เมื่อยังเด็กได้ย้ายตามพ่อไปเรื่อยๆ เคยลงไปอยู่ที่ภาคใต้ จนไม่รู้ว่าเวลานี้ทะเบียนบ้านตนเองอยู่ที่ไหน

คนอื่นๆ ก็มี เช่น สมใจเป็นชาวอุดรธานี ปู่เหมือนเป็นชาวจังหวัดตราด สุรศักดิ์เป็นชาวช่างเคียนบนดอยสุเทพ สมรกับแม่ชื่อดีเป็นชาวลำปาง เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นคนเก็บขยะที่เข้ามาอยู่ในชุมชนทั้งสองนี้เป็นคนอพยพเร่ร่อน และย้ายเข้ามาตามคำชักชวนของคนเก็บขยะด้วยกัน ทำให้เห็นได้ว่าเป็นความสัมพันธ์โดยอาชีพนอกกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของเครือญาติ

การโยกย้ายของชุมชนเซ็นทรัล

ปัญหาที่อยู่อาศัยเป็นปัญหาที่ใหญ่ที่สุดของคนเก็บขยะในชุมชนนี้ มีข่าวการให้รื้อถอนเกิดขึ้นเป็นระยะจนทำให้คนเก็บขยะและคนอื่นๆ ในชุมชนเกิดความระส่ำระสาย เกิดความรู้สึกที่ไม่มั่นคง ไม่กล้าที่จะตัดสินใจทำอะไร เช่น การซ่อมแซมบ้าน ข่าวการให้รื้อย้ายบอกว่าหลังคริสต์มาส (2544) แต่เมื่อคริสต์มาสผ่านไปก็ยังไม่มีความชัดเจนของเจ้าของที่ดินมาจัดการ ต่อมาก็มีข่าวอีกว่าตัวแทนเจ้าของที่ดินจะมาวันที่ 2 มกราคม 2545 ข่าวอีกครั้งจะมาวันที่ 20 มกราคม 2545 และวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545 เป็นวันที่ทุกคนรื้อถอนต้องพากันรื้อถอนบ้านเรือนออกไปจากชุมชนเซ็นทรัลเนื่องจากเจ้าของที่ดินยื่นคำขาดให้รื้อถอนออกไปภายในเวลา 2 วัน หลังจากที่ได้มีการเจรจากันมานาน แต่ก็ยังไม่จริงจัง มาจริงจังในช่วงที่มีถนนตัดใหม่ตัดผ่านมาด้านหลังชุมชนเซ็นทรัล กระทั่ง วันที่ 5 และ 6 กุมภาพันธ์ 2545 การรื้อถอนอย่างจริงจังจึงเกิดขึ้น 2545 ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้จะมีการรื้อย้ายไม่กี่วันคนเก็บขยะกับชาวชุมชนอื่นๆ ก็ได้ร่วมกันทำทางเข้าชุมชนแห่งใหม่ที่ด้านหลังที่กำลังมีการตัดถนนเข้ามาเนื่องจากว่าทางเข้าเดิมอยู่ไกลจากถนนใหญ่เกินไป ทางใหม่ใกล้ตลาดกว่า

คนเก็บขยะเป็นคนที่รู้จักการเคารพสิทธิของผู้อื่นเมื่อมีผู้มาแสดงสิทธิก็ยอมรับ เจ้าของที่ดินให้ย้ายออกไปก็ยอมย้ายออกไปโดยขอค่าขนย้ายบ้าง ซึ่งเจ้าของที่ดินก็ตกลงให้ค่าขนย้ายตามจำนวนเงินที่คนเก็บขยะขอไป เช่น ตาจันทร์ขอไป 25,000 บาท ลุงเสมอป้าแจ่มขอไป 30,000 บาท พี่เด่นขอไป 25,000 บาท ป้าสร้อยขอไป 15,000 บาท เป็นต้น แต่คนเก็บขยะมีจุดด้อยคือขาดการวางแผน คือรู้ตัวที่ต้องถูกไล่ที่แต่ไม่มีเตรียมการเพื่อจะรื้อย้ายอย่างจริงจัง การรื้อย้ายจึงทำขึ้นอย่างเร่งด่วนตามคำขาดที่เจ้าของที่ดินยื่นให้คือ ต้องรื้อถอนออกไปภายใน 2 วัน และต้องเก็บเศษขยะทำความสะอาดพื้นที่ให้เรียบร้อย จึงจะจ่ายเงินให้ คนเก็บขยะ

หลายคนต้องเสียเงินค่าจ้างรถขนของ (ซึ่งเป็นขยะที่หามาและสะสมไว้) หลายพันบาท เช่น ป้าแจ่มลุงเสมอจ่ายไปถึง 4 พันบาท เป็นเงินที่ไม่น่าจะเสียไปหากได้มีการเตรียมการขายขยะนั้นไปเสียก่อน และชาวชุมชนคนอื่นๆ เมื่อเห็นเจ้าของที่ดินจริงจึงจึงได้พากันปฏิบัติตามเงื่อนไข ต่างพากันรีบรื้อย้าย เก็บข้าวของ และไหมไฟเพื่อเผาไหม้ข้าวของที่ทิ้งแล้วทั้งวันทั้งคืน เพื่อให้ทันเวลา มีเพียงครอบครัวของปู่เหมือนกับป้าสร้อยที่ไม่สามารถทำได้ตามเวลาที่กำหนด เนื่องจากปู่เหมือนคิดว่าของตนเองไม่มากทำประเดี๋ยวก็เสร็จ ส่วนป้าสร้อยไม่มีคนช่วยต้องรอคนอื่นมาช่วย และตนเองก็ป่วยเป็นไข้หวัด แม้ว่าตัวแทนเจ้าของที่ดินจากกลับไปกรุงเทพฯ ก่อนแต่ก็ได้ฝากเงินไว้ให้ทั้ง 2 ครอบครัวตามจำนวนเงินที่ตกลงกัน ดังนั้นภายในเวลา 2 วัน สภาพชุมชนที่เคยสกปรก กองสุมไปด้วยขยะ จึงราบเรียบ ไม่มีชุมชนเข็นทรักล้ออีกต่อไป แต่ยังมีคนเก็บขยะจากชุมชนเข็นทรักล้ออยู่ต่อไป พวกเขาต้องหาที่อยู่ใหม่

ภาพการรื้อย้ายที่เกิดขึ้นในวันนั้น เป็นภาพของชาวบ้านที่ต้องอยู่กันตามยถากรรม ไม่มีหน่วยงานของรัฐหน่วยใดเลยที่เข้ามาดูแล ไม่ว่าจะเป็นเทศบาลฯ ประชาสงเคราะห์ หรือพัฒนาชุมชน มีเพียงรถดับเพลิงของเทศบาลฯ ที่มาในตอนกลางคืนเพื่อคอยระวังเหตุเพลิงไหม้ คนภายนอกที่เข้ามาดูการรื้อย้ายจึงมีเพียง ตัวแทนเจ้าของที่ดิน นักวิจัย เท่านั้น ในตอนสายจึงมีสถานีโทรทัศน์ ITV เข้ามาทำข่าว ส่วนสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 จึงเข้ามาในตอนค่ำ การรื้อย้ายครั้งนี้ได้สร้างผลกระทบต่อความรู้สึกที่ตึงเครียดของคนเก็บขยะและคนอื่นๆ ในชุมชนคลองเงิน 1 ไม่น้อย ด้วยว่าไม่มั่นใจว่าตนเองอยู่ในข่ายที่ต้องรื้อย้ายหรือไม่ ความสับสนต่อข่าวลือต่างๆ จึงเกิดขึ้น ชาวชุมชนพากันจับกลุ่มพูดคุยกันทั้งวันถึงเรื่องนี้ ส่วนหนึ่งพากันไปประชุมที่บ้านป้าสุภาและตกลงกันว่าจะไปหาเทศบาลฯ แต่แล้วเรื่องก็เงียบหายไป ด้วยการที่ฝ่ายเจ้าของที่ดินสรุปว่า ส่วนที่รื้อย้ายไปแล้วก็ให้ออกไปห้ามกลับเข้ามาใหม่ ส่วนที่ยังอยู่คือส่วนที่อยู่อาศัยตามแนวคลองแม่ข่าและไม่ได้สร้างบ้านล้ำเข้ามาในที่ของเอกชนก็ให้อยู่ต่อไปก่อน โดยเอกชนจะสร้างรั้วลดนามกันแนวเขตห้ามรถยนต์วิ่งเข้าออก ให้เข้าออกได้เฉพาะคนเดิน รถจักรยานยนต์ และรถซาเล้งเท่านั้น

มีคนเก็บขยะบางส่วนที่ย้ายออกไปจากชุมชนก่อนหน้านี้แล้ว เช่น ซาดิ สามีเก่าของแสง ที่ย้ายไปอยู่ใกล้ชุมชนศรีมงคลฝั่งถนนตรงกันข้ามกับชุมชนเข็นทรักลุงหนูไปอยู่หลังตลาดบิรูรณ์ ลุงเสมอป้าแจ่มผอนที่ไว้ที่ห้วยส้ม อ.สันป่าตอง แต่ก็ไม่ได้ไปอยู่เพราะถ้าไปอยู่แล้วไม่รู้ว่าจะประกอบอาชีพอะไร แต่ทุกคนก็คาดว่าตนเองไปอยู่ที่นั่นทันทีเมื่อต้องย้ายออกจากชุมชนเข็นทรักล้อ แต่พอจริงจึงเข้าแต่ละคนก็ต้องเปลี่ยนแปลงที่ตนเองวางไว้ เช่น ตาจันทร์ ได้รับเงินค่าขนย้ายมา 30,000 บาท บอกว่าตนเองจะย้ายไปอยู่ที่ดอยสะเก็ดกับลูกชายคนเล็กเพราะเป็นห่วงลูกชายคนนั้นมากและลูกชายมาขอให้ไปอยู่ด้วย แต่พอไปอยู่ด้วยก็ต้องย้ายออกมาในคืนนั้นเพราะลูกชายบอกว่าภรรยาของตนไม่ชอบใจนัก ตาจันทร์บอกว่าเป็นเพราะตาจันทร์ไม่ได้ให้เงินลูกชายคนนี้ด้วยจึงถูกปฏิเสธ จึงต้องมาอยู่ที่ชุมชนทุ่งพัฒนา เสียเงินค่าบ้านใหม่ไป 4,500 บาท และซื้อรถซาเล้งอีก 3,000 บาท เพราะตาจันทร์มีเพื่อนอยู่ที่นั่นจึงเลือกไปอยู่กับเพื่อน

สำหรับคนอื่นๆ การโยกย้ายก็มักจะไปอยู่กับเพื่อนคนเก็บขยะด้วยกัน หรือคนที่รู้จัก ส่วนใหญ่จะไปอยู่หลังตลาดบิรูรณ์ เนื่องจากที่นั่นมีคนจากชุมชนเข็นทรักล้อย้ายไปอยู่ก่อนแล้ว และคนที่นี่ก็เก็บขยะเช่นเดียวกัน แต่ได้กล่าวมาแล้วว่าคนเก็บขยะเป็นคนที่รู้จักการเคารพสิทธิของผู้อื่น แต่ขาดความรู้เท่าทัน จึงไม่รู้จักการสืบค้นให้แน่ชัดว่าใช่จริงหรือไม่ การย้ายไปอยู่หลังตลาดบิรูรณ์ก็มีปัญหาเช่นกัน คนเก็บขยะพากันไปปลูก

สร้างบ้านเรือนอยู่ตามแนวคลอง ที่ดินบริเวณนั้นมีเจ้าของอยู่ 3 เจ้า คือเป็นที่ของนายทหารผู้หนึ่ง เจ้าของของตลาดอีกที่หนึ่ง และอีกเจ้าหนึ่งไม่ทราบว่าเป็นของใคร แต่จากคำบอกเล่าของอุยคนหนึ่งที่อยู่ที่นั่นมาก่อนว่าตนเองอยู่มาปีกว่า ก็ไม่เคยพบเจ้าของที่ ตามกฎหมายพื้นที่ตามแนวคลองในระยะ 2-4 เมตร เป็นพื้นที่ที่กันไว้ไม่ใช่ของผู้ใด แต่ก็มีผู้มาอ้างว่าเป็นของตนตลอดแนวคลองทั้ง 2 ฝั่ง โดยอ้างให้เจ้าหน้าที่ตำรวจมาจับได้ว่าจะจับข้อหาบุกรุก ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้พวกเขาได้พากันมาเตรียมที่ก่อนแล้วโดยการซื้อสิทธิ์จากผู้อื่น ทำให้มั่นใจว่าตนเองอยู่ได้ไม่มีปัญหา สมรบอกกับแม่มั่นใจบอกว่าตนเองไม่มีปัญหาเพราะได้คุยกับเจ้าของที่แล้ว เจ้าของที่อนุญาต ที่เดือนกับพี่พอจ่ายเงินเพื่อซื้อสิทธิ์ไป 2,000 บาท และสร้างบ้านอยู่ใกล้ๆ กับเพทายคนรู้จักกันที่มาอยู่ก่อน แต่พอปักเสาหลักก็ต้องพากันชะงักไป สมรกับแม่ต้องพากันกลับลำปางบ้านเดิม ที่เดือนพี่พอและเพทายก็ต้องพลอยรื้อบ้านขายบอกลบเลิกเข้าไปอยู่หลังหมู่บ้านจัดสรรแต่ก็อยู่ตามแนวคลองสายเดิม ในที่สุดเพทายก็ต้องย้ายออกไปอยู่ที่ใหม่ เนื่องจากเจ้าของบ้านที่เพทายไปสร้างบ้านอยู่ด้านหลังออกมาบอกว่า คงเหลือที่เดือนพี่พอตามลำพังและคงต้องย้ายออกไปในเร็วๆ นี้ เนื่องจากไม่มีเพื่อนบ้าน และไม่มีไฟฟ้าใช้ น้ำบ่อก็อยู่ไกลมากกว่าจะหาน้ำจากบ่อมาถึงบ้านได้ก็ต้องปั่นฝักรองซึ่งสูงชันทำให้ได้รับความลำบากมาก และคิดว่าจะกลับเลี้ยงรายบ้านเดิมก่อนสักพักหนึ่ง หรือไม่ก็จะหาที่อยู่ใหม่ซึ่งไปดูไว้แล้วที่หลังวัดเจติยอด ส่วนที่ดินที่มีคนเก็บขยะไปอยู่ก่อนที่ใกล้กับชุมชนศรีมงคลไปอยู่ไม่ได้เพราะเป็นเจ้าของเดียวกับชุมชนเซ็นทรัล ส่วนลูกสาวอายุ 17 ปี ของทั้งสองแยกไปอยู่หอพักต่างหาก

ลุงเสมอป่าแจ่มก็รู้จักการเคารพสิทธิ์ของผู้อื่นเช่นกัน ที่ที่ครอบครัวนี้ย้ายไปอยู่ไม่ไกลจากที่เดือนพี่พอนัก แต่เป็นพื้นที่ของอีกเจ้าของหนึ่ง สภาพที่ดินเป็นที่ตาบอด และติดกับป่าช้าของคนจีนซึ่งเจ้าของคงทำประโยชน์อะไรไม่ได้ แต่ลุงเสมอป่าแจ่มก็ต้องจ่ายเงินไม่น้อยให้กับคนที่อยู่เดิมชื่อสวาท ที่อ้างว่าตนเองเป็นผู้ที่ดูแลที่นี่ คือ จ่ายเป็นค่าอนุญาต 200 บาท และต่อมาสวาทมาขอยืมอีก 1,000 บาท ซึ่งทั้งสามมีภรรยารู้ว่าเงินนี้จะไม่ได้คืน และจ่ายไปอีก 500 บาทเป็นค่าต่อไฟฟ้ามาจากบ้านนั้นซึ่งอนุญาตให้ใช้ได้เพียงดวงเดียว ค่าไฟรายเดือนให้คิดตามที่ใช้จริงตามราคาของการไฟฟ้า นอกจากนี้แล้วยังต้องซื้อเหล้าเลี้ยงขุนให้อีกประมาณ 10 ขวด เมื่อถามว่าทำไมจึงยอมให้ ทั้งคู่ตอบว่าลำบากใจจึงให้ไปเสีย แต่มีความรู้สึกเหงาไม่มีเพื่อนจึงพยายามชักชวนที่เดือนพี่พอมายู่ด้วยโดยหาที่ข้างๆ บ้านตนให้ แต่ที่เดือนพี่พอคงไม่มาอยู่เพราะที่นี่ไม่มีไฟฟ้าใช้ เจ้าของบ้านที่ให้ไฟต่อพ่วงให้ได้แต่บ้านของลุงเสมอป่าแจ่มเท่านั้น

สำหรับป่าสร้อยดูจะไม่เดือนร้อนกับสวาท ป่าสร้อยก็ได้รับการเรียกร้องเหมือนกันแต่ป่าสร้อยไม่ยอมจ่าย โดยบอกว่าป่าสร้อยก็อยู่เฉพาะส่วนตนไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับแม่จะได้รับการค่าว่าป่าสร้อยก็เพิกเฉย การย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่ของป่าสร้อย ป่าสร้อยก็ซื้อสิทธิ์จากคนอื่นเช่นกัน โดยซื้อบ้านต่อจากคนที่ได้สร้างบ้านทิ้งไว้ ในราคา 7,000 บาท เป็นบ้านรูปทรงสี่เหลี่ยม มีแต่ประตู ไม่มีหน้าต่าง ขนาด 2 ห้อง พื้นบ้านฟากไม้ไผ่ ฝาบ้านและหลังคาทำด้วยสังกะสีเก่าๆ ไม่มีฝ้าเพดาน ข้างบ้านมีบ่อน้ำขุดไว้ให้ สำหรับที่มีสภาพเช่นนี้นับว่ามีราคาสูงเกินไปแต่ป่าสร้อยก็เผลอรู้จักการต่อรอง แต่ป่าสร้อยก็มีเหตุผลของตนคือ ตนเองเป็นผู้หญิงตัวคนเดียวจำเป็นต้องมีบ้านที่ปลอดภัย มาอยู่ที่นี้ป่าสร้อยปลูกดอกไม้ คือมะลิ ปลูกมะม่วง ขนุน ด้วยคาดหวังเองว่าที่นี่คงอยู่ได้นาน จึงได้ลงหลักปักฐานเช่นนี้

ส่วนป่าถวิลมาอยู่ที่นี่ก่อนแล้วตั้งแต่หายป่วยออกจากโรงพยาบาล โดยมาอยู่กับลูกสาวที่มีบ้านอยู่ที่นี่ จึงไม่มีปัญหาอะไร ลูกชายคือบุญก็ตามมาอยู่ด้วยเช่นกันโดยซื้อบ้านที่ผู้નાสร้างทิ้งไว้ก่อนหน้านี้ในราคา 2,000 บาท แต่บุญบอกว่าตนเองจะอยู่ที่นี้ชั่วคราว จะย้ายไปอยู่หลังวัดจักรสีห์ที่แม่ควาซึ่งโบสถ์คริสต์จะซื้อให้ เนื้อที่ 6 ไร่ รอให้การเจรจาซื้อขายเรียบร้อยก่อน ผู้નાจะเป็นผู้คัดเลือกคนที่เข้าไปอยู่ แต่ป่าถวิลไม่ตามไปอยู่ ด้วยเพราะตนเองเป็นชาวพุทธเช่นเดียวป้าสร้อยที่ไม่ไปอยู่ด้วยเช่นกันเพราะไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขของการเข้าไปอยู่ที่พิทวานเป็นผู้บอกให้ได้ เช่น การต้องปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาคริสต์ และระเบียบต่างๆ ภายในชุมชน แต่ข้อมูลครั้งหลังสุดที่ผู้วิจัยได้รับคือ การซื้อที่ดินหลังวัดจักรสีห์จะไม่เกิดขึ้น

พี่เด่นเป็นคนเดียวที่แตกกลุ่มไปอยู่ที่อื่นๆ คือไปอยู่ที่คลองเงิน 2 โดยจ่ายค่าสิทธิ์ในสร้างบ้านไป 5,000 บาท แต่ไม่พอดังต้องขอเพิ่มจากตาจันทร์อีก สาเหตุที่ไม่ย้ายไปที่หลังตลาดบวรบุญที่เด่นบอกว่า เป็นห่วงลูกที่ยังต้องไปโรงเรียนวัดป่าแพ่ง ถ้าไปอยู่ที่หลังตลาดบวรบุญจะทำให้เด็กไปโรงเรียนไม่สะดวกเพราะอยู่ไกลบ้านมาก ที่จริงพี่เด่นน่าจะคิดอะไรมากกว่าเหตุผลเรื่องลูก เพราะที่คลองเงิน 2 เป็นชุมชนที่เทศบาลฯ ให้การรับรอง (เพราะคลองเงิน 2 เขาชุมชนเข้าไปพ่วงกับชุมชนป่าแพ่งที่เทศบาลรับรองอยู่แล้ว) ดังนั้นพี่เด่นอาจคิดว่าการที่ย้ายไปอยู่ที่คลองเงิน 2 จะทำให้ได้รับโอกาสที่ดีกว่า

อีกครอบครัวหนึ่งคือครอบครัวบุญเหมือนที่ต้องย้ายกลับไปพิษณุโลกบ้านเดิมของงามศรี เนื่องจากญาติของงามศรีมารับไปพร้อมกับรับบุญเหมือนไปอยู่ด้วย แต่ไปได้ไม่นานก็ต้องกลับมาอีกเพราะว่าต้องพาเด็กๆ กลับมาสอบ ส่วนนายเมืองสามีของงามศรีก็มาอยู่ที่หลังตลาดบวรบุญ และคนอื่นๆ ที่ยังอยู่ที่คลองเงิน 1 เช่น สรรค์ดีก็เตรียมย้ายมาอยู่ที่นี่ด้วย เพราะมีข่าวมาตลอดว่าคลองเงิน 1 ก็ต้องย้ายออกภายในปี 2545

แม้ว่าการรื้อย้ายจะไม่มีผลต่อการต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพ เพราะสถานที่ไปอยู่ใหม่แม้จะลำบากกว่าเดิม คือมีดไม่มีไฟฟ้า และเข้าไปลึกจากถนนใหญ่มาก แต่ก็ยังอยู่ใกล้กับชุมชน คือตลาดซึ่งเป็นแหล่งในการหาขาย และโกดังรับซื้อของเก่าที่สี่แยกช่วงสิงห์ทำให้การออกมาขายขยะสะดวกมากขึ้น และเป็นการย้ายเข้าไปอยู่กับคนที่มีอาชีพเดียวกัน จึงไม่มีปัญหาถูกรังเกียจจากคนที่อยู่เดิม แต่ผลกระทบที่ได้รับคือ แม้จนบัดนี้ (ขณะผู้วิจัยเขียนรายงานอยู่) การเริ่มต้นทำงานอีกครั้งยังไม่อาจเกิดขึ้นได้อันเนื่องจากการหาที่อยู่ใหม่ยังไม่ลงตัว บางคนที่ยังสร้างบ้านไม่เสร็จ เพราะการก่อสร้างอาศัยแรงงานของตนเอง เงินที่ได้รับจากการขนย้ายก็ร่อยหรอลงไปทุกวัน

ปัญหาการรื้อย้ายของคนเก็บขยะจะเห็นได้อย่างหนึ่งว่า การไม่เคยมีเงินจำนวนมากคนเก็บขยะจึงไม่รู้จักการบริหารเงิน คือแต่ละบ้านจะได้รับเงินเป็นค่าชดเชยการรื้อย้ายเป็นก้อน 20,000 บาทบ้าง 25,000 บาทบ้าง แต่ในเวลาไม่นานเงินนั้นก็เหลือเพียงไม่เท่าไหร่ เพราะต้องจ่ายเป็นค่าขนย้าย ค่าสิทธิในการใช้พื้นที่ ค่าซื้อบ้าน ค่าสร้างบ้าน ให้ลูกหลานบ้าง เป็นต้น รายจ่ายบางรายการเป็นรายจ่ายที่ไม่จำเป็น หรือสูงเกินไป เช่น ราคาก่อสร้างป้าสร้อยถึง 7,000 บาท ค่าสิทธิของพี่เด่นที่พอ 2,000 บาทซึ่งที่สุดทั้งสองก็ไม่อาจจะอยู่ในที่แห่งใหม่ได้ การรื้อย้ายออกไปจึงเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ของคนเก็บขยะอีกครั้งหนึ่ง

ปัญหาการโยกย้ายของคนเก็บขยะจากชุมชนเข็นทรายยังคงหาข้อสรุปไม่ได้ แม้ขณะที่ผู้วิจัยกำลังเขียนรายงานการวิจัยอยู่ แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดที่จะต้องส่งรายงานการวิจัยตามเวลาที่กำหนด จึงต้องจบเรื่องนี้ไว้เพียงเท่านี้

4.2.2 สภาพครอบครัว

คนเก็บขยะส่วนมากมักมีครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ต้องหาทำงานเลี้ยงตนเองและสมาชิกในครอบครัวไม่กี่คน มีภาระเลี้ยงดูบุตร คนแก่มักหาเลี้ยงตนเองไม่ให้เป็นการรบกวนลูกหลาน และไม่สามารถพึ่งพาลูกหลาน สภาพครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น ไม่สามารถโยกย้ายที่อยู่อาศัยของคนในครอบครัวได้

สภาพครอบครัวที่ขาดความอบอุ่นของคนเก็บขยะจะเห็นได้จากไม่มีครอบครัวไหนเลยที่มีผู้เดียวเมียเดียว ผู้หญิงเคยมีสามีมากกว่า 1 คน และสามีก็เป็นคนในชุมชนเดียวกัน บางคนก็เลิกกันไป บางคนเสียชีวิต ผู้หญิงบางคนเคยมีสามีมาแล้วถึง 4 คน ส่วนฝ่ายชายก็เคยมีเมียมากกว่า 1 คน เช่น บางคนเลิกจากคนเดิมมาอยู่ด้วยกันจนทั้งสามีภรรยา ทั้งลูกของแต่ฝ่ายไว้กับครอบครัวเดิม บางครอบครัวก็อยู่รวมบ้านเดียวกันอย่างคลุมเครือ สาเหตุของการเลิกร้างถ้าไม่ใช่เสียชีวิต ก็มักเป็นเรื่องของการขาดความรับผิดชอบ กินเหล้าเมายาไม่เอาใจใส่ต่อครอบครัว หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไปมีคนใหม่ ความรุนแรงที่มีสาเหตุจากเรื่องชู้สาวก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วในชุมชน

คนเก็บขยะบางคนมีลูกที่โตมีงานทำ แต่ไม่สามารถเป็นที่พึ่งของพ่อแม่ได้ จึงไม่เรียกร้องให้ลูกมาดูแลตนก็เหมือนกับพ่อแม่ทั่วไป เพราะเห็นว่าลูกยังลำบาก ต้องดูแลตนเองเหมือนกัน ลูกบางคนแทนที่จะช่วยพ่อแม่เก็บขยะกลับไปเก็บให้กับคนอื่น ลูกบางคนไม่ได้อยู่ในชุมชนเวลากลับเข้ามาก็จะเข้ามาขอเงินพ่อแม่ คนเก็บขยะจึงไม่สามารถพึ่งพาอาศัยลูกได้แต่กลับต้องเป็นฝ่ายจุนเจือลูก มีเพียงบุญที่ช่วยแม่คือป่าถวิลทำงาน

คนเก็บขยะบางคนอยู่ตามลำพัง เช่น ป้าสร้อย ไม่มีญาติพี่น้อง มีสัตว์เลี้ยง คือ สุนัขและแมวเป็นเพื่อน ซึ่งมีอยู่ประมาณ 20 ตัว เมื่อก่อนเคยมีเป็นร้อยตัวแต่ตายไป สำหรับป้าสร้อยแล้วแทบจะเรียกได้ว่าอยู่ กิน นอน กับหมาแมวก็ว่าได้

ความยากจนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว และได้ส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา ทำให้คนเก็บขยะไม่มีแบบแผนในการดำรงชีวิต

4.2.3 ศาสนา ความเชื่อ

ชาวชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และส่วนชาวไทยเขาจะนับถือศาสนาคริสต์นิกายคริสต์เตียน คนเก็บขยะเองก็มีที่นับถือศาสนาทั้งพุทธและคริสต์ ผู้นำในอดีตซึ่งเดิมนับถือศาสนาพุทธ แล้วเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ นิกายคริสต์คาธอลิก ซึ่งมีบทบาทเด่นมากในการอุปถัมภ์และพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกับกลุ่มของคนเก็บขยะ เช่น การขุดเจาะบ่อน้ำบาดาล การจัดตั้งศูนย์ดูแลเด็กก่อนวัยเรียน และมีอาสาสมัครชาวคริสต์มาดูแลสอนหนังสือเด็ก การจัดงานวันคริสต์มาสภายในชุมชน ซึ่งเป็นเทศกาลเดียวที่จัดขึ้นภายในชุมชน ศาสนาคริสต์จึงเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวคริสต์

ทุกเช้าวันอาทิตย์คนเก็บขยะที่นับถือคริสต์ เช่น ป้าโสภา ปู่เหมือน พี่บุญ ฯลฯ จะหยุดงานและไปเข้าโบสถ์ถือเป็นกิจวัตรที่ปฏิบัติไม่เคยขาด และไม่คิดว่าเป็นการเสียเวลาเพราะเป็นการไปเพียงแค่อาทิตย์ละครั้ง ตอนบ่ายก็ทำงานต่อ บางคนไปโบสถ์พระฤทธิย์ เช่น พี่บุญ ผู้นำ พี่เล็ก แต่ปู่เหมือนไปโบสถ์คริสต์จักรความหวังใหม่ ปู่เหมือนเป็นนักเทศน์ด้วย พี่บุญนั้นจะห้อยรูปหลวงบาทหลวงที่ตนเคารพที่คอ รอบๆ รถเก็บขยะของพี่บุญก็จะเขียนว่า “เทพที่ที่เกิดมาซดใช้บาป” แต่เดิมนั้นพี่บุญนับถือพุทธแต่เปลี่ยนมานับถือคริสต์โดยการ

ชักชวนของผู้นำ ส่วนป้าถวิลแม่ของพี่บุญ และคนอื่นๆ ยังคงนับถือศาสนาพุทธอยู่เช่นเดิมแม้ผู้นำจะพยายามชักชวนก็ตาม ทั้งนี้ให้เหตุผลว่า ศาสนาคริสต์มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับมาก ตนเองปฏิบัติตามไม่ได้ เช่น การต้องเข้าโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ และว่าเป็นพุทธอยู่แล้วจะไปเข้าศาสนาอื่นอีกทำไม

ภายในชุมชนมีศาลาเอนกประสงค์เป็นที่ประชุมของชาวชุมชน ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาคริสต์ ในวันธรรมดาจะใช้เป็นศูนย์ดูแลเด็กก่อนวัยเรียน มีเด็กชาวเขามาใช้บริการประมาณ 5-6 คน ไม่มีลูกของคนเก็บขยะมาใช้บริการ เนื่องจากคนเก็บขยะไม่มีลูกหลานในวัยนี้

ส่วนศาสนาอื่น โดยเฉพาะศาสนาพุทธ ชาวพุทธก็พากันไปทำบุญตักบาตร วัดที่ไปคือวัดป่าแพ่ง วัดคู่เต้า แต่ไม่ได้ไปเป็นประจำ ไปเป็นบางโอกาส เกี่ยวกับความเชื่อ ที่ชัดเจนคือ ทุกบ้านมีศาลพระภูมิ การแสดงความเคารพต่อเจ้าที่เจ้าทาง คนที่ลบลูกก็ต้องมีอันเป็นไป เช่น สวดศักดิ์กับสมใจซึ่งเป็นสามีภรรยาถิ่นถิ่นเหล้าเมาทะเลาะกันแล้วไปทูลศาลพระภูมิกลางชุมชนที่อยู่หน้าบ้านป่าสร้อย ที่ชาวชุมชนเรียกว่า ศาล “เจ้าพ่ออินตา” พัง ทำให้สมใจต้องกลายเป็นคนหูหนวก เป็นไปทุกวันนี้ พระภูมิเจ้าที่ช่วยปกป้องรักษาชาวชุมชนไม่ให้ถูกรื้อไล่ที่

ที่คลองเงิน 1 ก็มีศาลพระภูมิเช่นกัน ชื่อ “เจ้าพ่อคำแดง” อยู่ที่หน้าศาลาเอนกประสงค์ เป็นศาลของคนทรงที่บ้านอยู่ในซอยเดียวกับบ้านผู้นำมาสร้างไว้ เวลาเดินผ่านไปมาคนทรงจะยกมือไหว้ คนทรงนี้เป็นหญิงพื้นบ้านในแล้วว่าเป็นร่างทรงของเทพหลายองค์ ทั้งเทพจีน เทพเขมร เทพละโว้ เวลาเทพเข้าประทับคนทรงจะเปลี่ยนบุคลิกท่าทางไปตามเทพแต่ละองค์ที่มาเข้าทรง เทพจะมาโดยไม่ต้องเชิญโดยมาในยามที่คนในชุมชนเดือนร้อนจะมาช่วยขจัดปัดเป่าให้ แต่เทพก็ไม่สามารถช่วยได้ทุกอย่าง ขึ้นกับกรรมของคนนั้น

การศึกษาในครั้งนี้อย่างไรก็ตาม ไม่ได้ศึกษาที่ชุมชน แต่เป็นการศึกษาถึงคนเก็บขยะที่อาศัยอยู่ในชุมชน ในการศึกษาจึงไม่ได้ลงลึกถึง ระบบความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และประเพณี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมในระดับที่ลึกลงไปของชุมชน แต่การศึกษาถึงภูมิหลังของอพยพโยกย้าย วิถีชีวิต สภาพทางการศึกษา ก็พอจะวิเคราะห์ได้ว่า ภายในชุมชนของคนเก็บขยะไม่มีวัฒนธรรม ประเพณี ที่จะเป็นร้อยยัดคนในชุมชนเข้าด้วยกัน

4.2.4 สภาพทางการศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

ได้กล่าวแล้วว่าชุมชนทั้งสองอยู่ใกล้ตลาดถึง 4 แห่ง แล้วยังอยู่ใกล้สถานศึกษาขนาดใหญ่คือสถานบันราชภัฏเชียงใหม่ โรงเรียนเทศบาลวัดป่าแพ่ง โรงเรียนเทศบาลวัดเชียงยืน

เด็ก ๆ ชาวชุมชนที่ยังอยู่ในวัยเรียน จะไปเรียนที่โรงเรียนเทศบาลวัดป่าแพ่ง เนื่องจากอยู่ใกล้ชุมชนที่สุด เด็ก ๆ สามารถเดินไปเรียนที่นั่นได้ มีเพียงส่วนน้อยที่ไปเรียนที่โรงเรียนเทศบาลวัดเชียงยืนเพราะมีญาติที่นั่น มีเพียงหนึ่งคนไปเรียนที่โรงเรียนเทศบาลวัดสวนดอก เนื่องจากโรงเรียนเทศบาลวัดป่าแพ่งมีชาวมุสลิมเยอะผู้ปกครองจึงให้ย้ายโรงเรียน

เด็ก ๆ เหล่านี้ไม่ได้ผูกพันกับอาชีพของพ่อแม่ กลับจากโรงเรียนก็จะพากันวิ่งเล่น ไม่ได้ช่วยงานเก็บหรือคัดแยกขยะ ในวันหยุดก็จะพากันวิ่งเล่น ออกไปเที่ยวภายนอกนอกชุมชนบ้าง พ่อแม่พาไปเที่ยวบ้าง บางคนตามพ่อแม่ไปที่โบสถ์ พ่อแม่เองก็ไม่ได้เรียกร้องให้ลูกมาช่วยงาน แต่มุ่งหวังให้เด็กได้รับการศึกษาหรือเข้าสู่อาชีพอื่นมากกว่า สภาพการเลี้ยงดูทำให้เห็นได้ว่า คนเก็บขยะไม่ได้มีความภูมิใจในอาชีพของตน หรือเห็นคุณค่า

ค่าอาชีพของตนที่มีต่อสังคม จึงไม่ให้ลูกๆ เข้ามาช่วยงานเก็บขยะ เช่น พันบอกว่าจะส่งลูกเรียนจนกว่าจะสิ้นชีวิต หรือปูเหมือนที่เฝ้าอบรมเด็กๆ ให้ไปโรงเรียน

การเลี้ยงดูเด็กอย่างตามใจและไม่เข้าใจในหลักโภชนาการโดยทั่วไป เช่น ลูกชายของคนเก็บขยะคนหนึ่งอายุ 8 ขวบ เรียนอยู่ชั้น ป.2 จะได้เงินไปโรงเรียนวันละ 20 บาท ตอนเย็นกลับบ้านก็ขอพ่อแม่ได้อีกและนำขนมมดลูก 5 บาท จากร้านค้าภายในชุมชน ที่โรงเรียนจัดข้าวกลางวันให้เด็กโดยเสียค่าใช้จ่ายเป็นรายเทอม แต่ลูกบอกว่ากินข้าวที่โรงเรียนจัดให้ไม่อร่อย จึงให้ลูกซื้อกินเอง โดยค่าข้าววันละ 5 บาท บางเช้าลูกก็ไม่ได้กินข้าวก่อนไปโรงเรียนเพราะไม่อยากกิน ตอนเย็นบางทีก็ไม่กิน เพราะกินขนมอิ่มมาแล้ว ส่วนนมมันที่บ้านไม่ได้จัดให้เพราะเห็นว่าโรงเรียนจัดให้แล้ว

ลูกของปูเหมือนค่อนข้างประหยัดกว่าคนอื่นๆ ที่จริงปูเหมือนเป็นคนจีนพูดไทยไม่ชัด ปูเหมือนให้เงินลูกๆ ไปโรงเรียนวันละ 5 บาท อาหารกลางวันกินที่โรงเรียนจัดให้โดยไม่ได้ออมเงินเพราะปูเหมือนให้ลูกๆ ช่วยงานของแม่ครัวที่โรงเรียนโดยการล้างจาน เก็บ ทำความสะอาดโต๊ะอาหาร

ในแต่ละภาคเรียนคนเก็บขยะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเรียนของลูกปีละไม่น้อย แม้ว่าการศึกษาระดับประถมศึกษาจะเป็นการศึกษาที่รัฐจัดให้โดยไม่เสียค่าเล่าเรียนก็ตาม ค่าใช้จ่ายต่างๆ เช่น ค่าเสื้อผ้า รองเท้า ค่าหนังสือ สมุด อุปกรณ์เครื่องเขียน ที่ต้องจ่ายให้กับโรงเรียนประมาณ ปีละ 2,000 บาท เงินจำนวนนี้คนเก็บขยะต้องรับผิดชอบหาเองโดยไม่ได้รับการสงเคราะห์จากรัฐ หรือเบิกค่าใช้จ่ายในส่วนนี้จากหน่วยงานใด

ดังนั้นเด็กๆ ที่พ้นวัยการศึกษาภาคบังคับจึงไม่ได้เรียนต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้น และจะเข้าสู่กระบวนการใช้แรงงาน คือไปเป็นแรงงานรับจ้างตามสถานประกอบการ มีเพียงลูกชายของพี่เดือนที่พอเท่านั้นที่ได้บวชเป็นเณรเพื่อเรียนต่อในระดับมัธยมที่วัดแห่งหนึ่ง

ส่วนคนเก็บขยะในชุมชนเอง ส่วนใหญ่จะได้เรียนหนังสือไม่เกินชั้น ป.4 เช่น ป้าสร้อยเรียนจบชั้น ป.4 ส่วนสุรศักดิ์เรียนจบ ป.3 ก็เลิกเรียน บุญกับพี่น้องคนอื่นๆ คือสักและแสง ไม่ได้เรียนหนังสือ เพราะแม่มีแต่ทำงานหาเงินจึงไม่ได้ให้ลูกเรียน แต่บุญหัดเขียนอ่านด้วยตนเอง และความจำดีมาก สามารถท่องบทสวดได้หมด แต่คนบางคนก็มีความรู้สูงกว่านั้น เช่น พี่สายพิณ เคยเป็นนักพากย์มาก่อน และ สมรเรียนจบชั้น ม.3 สามารถทำบัญชีได้

การด้อยทางการศึกษา ทำให้เกิดการจำกัดทางการรับรู้ และมีผลหลายอย่างติดตามมา เช่น การขาดแคลนความคิด ไม่รู้จักการวางแผนในการดำรงชีวิต มีความเจียมตน ที่สุดก็ตกเป็นเครื่องมือของคนที่มีความรู้ดีกว่า และนำไปสู่ความยากจน ขณะที่ความจนทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษา จึงเป็นวัฏจักรที่ไม่จบสิ้น

4.3 การประกอบอาชีพ

อาชีพเก็บขยะดูเหมือนเป็นอาชีพที่ไม่ต้องอาศัยทักษะ แต่จริง ๆ แล้วต้องมีขั้นตอนการทำงาน และต้องอาศัยประสบการณ์จึงจะสามารถเก็บได้ขยะที่มีราคาและปริมาณมาก และอาศัยทักษะในการคัดแยกขยะเพื่อให้ขายได้ในราคาที่สูง

4.3.1 การเข้าสู่อาชีพและทักษะต่ออาชีพ

ก่อนที่จะมีอาชีพเก็บขยะขาย คนเก็บขยะล้วนเคยมีอาชีพอื่นๆ มาก่อน ส่วนมากจะรับจ้าง และค้าขายเล็กๆ น้อยๆ

ป้าสร้อยเคยเก็บขยะอยู่แล้วตั้งแต่อยู่ที่พิษณุโลก เมื่อก่อนทำขนมขายแต่หลังจากไม่มีใครช่วยเลยต้องมาเก็บขยะ ส่วนพี่เด่นบอกว่าเดิมช่วยกันกับภรรยาขายผัก ต่อมาภรรยาเสียชีวิตทำคนเดียวไม่ไหว จึงหันมาเก็บขยะขาย ที่ทำเพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่สุจริต อิสระ มีรายได้ทุกวัน คิดว่าทุกคนเท่าเทียมกัน เก็บขยะมาได้ประมาณ 6-7 ปีแล้ว ในระยะหลังพี่เด่นจะรับซื้อขยะด้วย

พี่เดือนกับพี่พองเก็บขยะเพราะเห็นข้างบ้าน คือลุงหนูทำ แต่พี่พองจะขายจึงต้องไปเก็บในเวลากลางคืน และ รับซื้อขยะด้วย

เดิมพี่สายพิณมีร้านค้าเล็กๆ ขายของภายในชุมชน และเก็บขยะเป็นรายได้เสริม เมื่อเลิกขายของและหันมาทำกิจกรรมต่างๆ ของคนเก็บขยะ แต่ต่อมามีปัญหาการฟ้องร้องกล่าวหาทุจริตเรื่องการออมทรัพย์ จึงหันมาเก็บขยะได้ประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมา

คนอื่นๆ เช่น ป้าโสภามาเก็บขยะเพราะไม่รู้จะทำอะไร เจ้าตัวบอกว่าเก็บขยะกับผู้นำมานานแล้ว ส่วนปู่เหมือนมาเก็บขยะเพราะมีอาชีพขายของเก่ามาก่อนที่จะมาอยู่ในชุมชนนี้

รวมความแล้วการมีอาชีพเก็บขยะขายเพราะเห็นว่าเป็นอาชีพอิสระ รายได้ดี ไม่มีต้นทุน ทำเนื่องจากเป็นงานที่ทำคนเดียว ทำเพราะไม่รู้ว่าจะทำอะไรดี ทำเพราะอายุมากแล้วไปรับจ้างทำอย่างอื่นไม่ได้ แม้ว่าจจะรู้ว่าเป็นอาชีพที่น่ารังเกียจ เช่น ผู้นำบอกว่าญาติไม่ยอมเข้ามาเยี่ยมในชุมชนเพราะเป็นชุมชนของคนเก็บขยะ บางคนจึงหลบเลี่ยงที่พูดว่าตนเองเก็บขยะขาย ปิดบังตนเอง แต่บางคนก็เปิดเผยชัดเจน เช่น ป้าแจ่ม แต่บางคนค้นพบว่าการที่บอกว่าตนเองเป็นคนเก็บขยะที่เก็บมานานจะทำให้ได้รับความสนใจและความช่วยเหลือ เป็นช่องทางให้ได้รับผลประโยชน์ต่างๆ จากบุคคลภายนอกจึงพยายามอ้างตนเช่นนั้น แต่ก็ไม่ใช่อาชีพที่ทุกคนภูมิใจ จึงไม่ส่งเสริมให้ลูกหลานเข้ามามีอาชีพนี้ ไม่เคยเรียกลูกหลานให้มาช่วยคัดแยกหรือเก็บขยะ เช่น นางดีบอกอย่างภาคภูมิใจที่หลานชายอยู่ชั้น ป.2 อยากรับช่วงเทคนิค ขอบริหรือเครื่องใช้ไฟฟ้าออกมาซ่อมแซมเป็นต้น

4.3.2 การทำงานและขั้นตอนการทำงาน

วิธีเก็บขยะ

คนเก็บขยะแต่ละคนจะมีเทคนิคในการเก็บของตนเอง ขึ้นกับความชำนาญและประสบการณ์ของแต่ละคน ซึ่งจะทำให้ได้ของที่มีค่าหรือไม่มีค่าด้วยรวมไปถึงการใช้เวลามากหรือน้อย เหนื่อยเปล่าหรือไม่ด้วย คือต้องรู้จักเวลาในการไปเก็บไม่โชตะเว่นไปทั้งวันเสียเวลาเปล่า ต้องรู้จักหว่านบริเวณนั้นจะมาถึงขยะเมื่อไร เช่น หอฟัก จะทิ้งประมาณ 11 โมง ร้านค้าก็ตั้งแต่ห้าโมงเย็นเพราะเป็นช่วงที่ร้านปิด ต้องไปในช่วงนี้จึงได้ขยะ ถ้าไปช้ารถเทศบาล ก็จะไปเก็บก่อน รถเทศบาล เก็บวันละหลายรอบ ดังนั้นจึงต้องรู้วารถเทศบาลจะมาเก็บเวลาไหนบ้าง

เวลาคุ้ยขยะก็สังเกตว่า ขยะนั้นเป็นขยะอะไร เป็นของดีหรือของมีค่าหรือไม่ ถ้าเห็นเป็นถุงเศษอาหารก็ไม่คุ้ยเปิดดู และต้องคอยระวังอันตราย เช่น เศษกระจก ของสกปรก ผ่าอนามัย ของบางอย่างขายได้ราคาดี แต่คนที่ทิ้งทำเสียหาย เช่น เหนียวหรือใส่ไปในกระป๋องน้ำอัดลม ก็จะถูกคนซื้อต่อว่าเอาว่าโกงน้ำหนัก ราคาขยะก็จะถูกลง หรือเอาไปขายไม่ได้

ต้องมีความชำนาญการเก็บขยะ ต้องดูออกว่าขยะที่อยู่ในถุงหิ้วและมัดปากถุงไว้ ถุงไหนจะมีของมีราคา ถุงไหนเป็นของที่ไม่มีราคา ต้องแยกได้ว่าเป็น สิ่งกะสี ทองแดง ทองเหลือง อะลูมิเนียมหรือสิ่งกะสีชุบอะลูมิเนียม ขยะไหนที่เป็นขยะที่ตกค้างมาจากวันก่อนก็ไม่คุ้ยเพราะคุ้ยไปแล้ว

บางบ้านจะนำขยะใส่ถุงดำมาวางทิ้งไว้ คาคเดาไม่ได้ว่าข้างในเป็นอะไร ต้องใช้มือค่อยๆ คลำดูถ้าคิดว่าไม่เป็นอันตรายแล้วจึงเปิดแต่ไม่ใช่คุ้ยออกมาเทกองให้เลอะเทอะ จะหยิบของเฉพาะที่ต้องการออกมาแล้วมัดถุงไว้ตามเดิมไม่เช่นนั้น เจ้าของบ้านจะรังเกียจว่าทำให้สกปรก

บางบ้านใจดี รู้ว่าเป็นคนเก็บขยะก็จะเรียกให้เข้าไปเอา หรือรวบรวมใส่ถุงมาวางไว้ให้ ป้าแจ่มซึ่งเป็นพนักงานกวาดถนนโบราณ เวลาเลิกงานแล้วจะเดินลงมาจากตึกชั้นที่ 8 ลงมายังชั้นต่างๆ เพื่อเก็บขยะที่มีคนนำมาวางไว้ให้ บางคนคัดแยกขยะไว้ให้ด้วย ตอนดึกลงเสมอซึ่งเป็นสามีจะมารับกลับบ้าน ระหว่างทางกลับบ้านก็จะเก็บขยะมาเรื่อย ไม่ใช่เก็บแต่ขยะอย่างเดียวยังคุ้ยหาอาหารให้หมาที่เลี้ยงไว้ด้วย

การป้องกันตนเอง ปกติจะไม่ใส่ถุงมือเพราะเกะกะแต่ถ้าเห็นไม่ดี เช่น ผ่าอนามัย ก็จะใส่ถุงมือ เวลาเก็บฝุ่นจะฟุ้ง กลับถึงบ้านก็จะล้างปาก คอให้สะอาด การแต่งตัวก็แต่งธรรมดา ไม่มีอะไรที่ป้องกันเป็นพิเศษ

ถ้ามีคนกำลังคุ้ยขยะอยู่ก็ไม่เข้าแย่ง หรือในเส้นทางที่ผู้นั้นกำลังเก็บอยู่ แต่จะเลี้ยวไปเก็บเส้นทางอื่นแทน คนเก็บขยะบางคนไม่เป็นเช่นนั้นแม้แต่คนอื่นเก็บมากองไว้ก็หยิบไปนำตาเฉย

การเก็บขยะจะคุ้ยหาอาหารด้วย โดยเฉพาะขยะบริเวณตลาดสด จะได้ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ที่พ่อค้าแม่ค้านำมาทิ้งเนื่องจากเห็นว่าเป็นของเก่า ผักใบเหลืองแล้ว เนื้อก็มีกลิ่นเน่าเสียขายไม่ได้ พวกอาหารจะนำมากินเองบ้าง แบ่งให้เพื่อนบ้านบ้าง และให้สัตว์เลี้ยง คนเก็บขยะจะรู้สึกเสียดายกับของทิ้งเหล่านั้น และบอกว่า "คนอื่นเขากินไม่ได้แต่เรากินได้" แถวหอฟักก็จะมีอาหารทิ้งแล้วที่คนเก็บขยะคิดว่าสะอาดพอก็เก็บมากินได้ เช่น พวกข้าวเหนียวที่กินไม่หมดใส่ถุงนำมาทิ้งในถังขยะ เครื่องเทศต่างๆ แม้แต่หอม กระเทียม หรืออาหารกระป๋องที่หมดอายุ อาหารบางอย่างก็ไม่ได้เก็บมา แต่พ่อค้าแม่ค้าในตลาดสดเป็นผู้ให้มาเนื่องจากเห็นว่าเริ่มเน่าเสีย และขายไม่ได้แล้ว

อุปกรณ์ เครื่องมือในการทำกิน

พาหนะ คือรถพ่วง เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด ที่จะทำให้เก็บขยะได้มากหรือน้อย และช่วยทุ่นแรงงานได้ด้วย ทำให้สามารถออกไปเก็บขยะได้ในที่ไกลๆ ดังนั้นรถพ่วงคือสิ่งที่คนเก็บขยะอยากจะได้มากที่สุดราคาของรถพ่วง ถ้าเป็นรถใหม่จะตกคันละประมาณ 8,000 บาท ถ้าพ่วงมอเตอร์ไซด์ก็จะสูงถึง 40,000-50,000 บาท ถ้าเป็นรถเก่าราคาประมาณ 2,000 -3,000 บาท คนเก็บขยะอยากได้รถเก่ามากกว่าเพราะราคาไม่สูงมาก รถพ่วงที่ใช้กันอยู่เป็นรถที่มีสภาพเก่า ที่ซื้อกันเองไม่มีใครหรือองค์กรใดมาซื้อให้ เคยมีบางหน่วยงานบอกว่าจะซื้อให้แต่เขียนโครงการเสนอไปเรื่องกลับเสียหาย หรือได้รถมาแต่ไม่ได้กับกลุ่มนี้ แต่กลับไปตกกับกลุ่มคนเก็บขยะอื่นๆ ในชุมชนเดียวกัน แต่บางคนที่มีความรู้ทางช่าง เช่น ตาเหมื่อน ก็จะทำเอง โดยเก็บชิ้นส่วนต่างๆ ของรถที่คนอื่นทิ้งแล้วมาประกอบขึ้นใหม่ แต่บางคนก็ใช้ถุงปุ๋ยเพราะเห็นว่าสะดวกและคล่องตัวกว่า แต่ตาจันทร์ไม่ใช่ว่าบอกว่าตนเองอายุมากแล้วแบกถุงไม่ไหว แต่ยายเงินอายุ 70 ปี ก็ยังใช้ถุงปุ๋ยแบกอยู่เพราะไม่มีรถเหมือนคนอื่น

รถพ่วงที่คนเก็บขยะในคลองเงิน 1 และเขินทรไล้ใช้มักเป็นรถพ่วงแบบที่ใช้แรงคนถีบให้ขับเคลื่อนไปได้ ที่เรียกว่า “ซาเล้ง” ซึ่งส่วนมากจะมีสภาพไม่ดีเนื่องจากเป็นรถเก่ามากแล้ว ทำให้ถีบไปได้ไม่ไกล บางคนมีรถมอเตอร์ไซด์พ่วง เช่น พี่เด่น พี่พอ และสุรศักดิ์ ทำให้ออกไปเก็บได้ไกลจากชุมชนมากขึ้น

บุญมีรถเก็บขยะคันใหญ่ที่เจ้าตัวภูมิใจที่สุดที่คนอื่นไม่มี ทำให้ได้รับสมญาจากกลุ่มคนเก็บขยะเป็นรู้กันแทบทุกชุมชนว่า “สิงห์รถบรรทุก” ทำให้ออกไปแต่ละครั้งเก็บขยะได้มาก แต่การเก็บของบุญมีไม่เหมือนคนอื่น คือ คนอื่นจะเลือกเอาเฉพาะของที่ขายได้แต่บุญยกถุงขยะมาทั้งหมด

ดังนั้นหากจะกล่าวว่าการเก็บขยะไม่จำเป็นต้องมีทุนก็ไม่ถูกนัก เพราะอย่างน้อยก็ต้องมีเงินพอที่จะซื้อรถได้เพื่อให้เก็บขยะได้มากๆ และสามารถออกไปหาเก็บได้ในที่ไกลๆ

เวลาที่ใช้ในการทำงานและเส้นทางในการเก็บขยะ

คนเก็บขยะส่วนใหญ่จะออกไปเก็บขยะวันละ 2 รอบ คือ เช้า กับบ่าย มีบางคน เช่น สักที่เก็บวันละ 3 เป็นประจำ ส่วนบุญเป็นคนขยันมาก เคยมีบางวันออกไปเก็บขยะตั้งแต่เช้าแล้วกลับมาบ้านในตอนเช้าของอีกวันหนึ่ง ทำงานจนแทบไม่ได้พักผ่อน ต้องมีกาแฟดำใส่ขวดน้ำอัดลมขนาดขวดลิตรเพื่อไม่ให้ง่วงนอน

คนเก็บขยะจะหลีกเลี่ยงที่จะออกไปเก็บขยะในเวลาช่วงเดียวกับการรอกอกเก็บขยะของรถเทศบาลฯ เพราะไม่สามารถแข่งกับรถเทศบาลฯ ที่มีคนเก็บเยอะกว่า รวดเร็วกว่า และเก็บได้มาก ที่สำคัญคือคนเก็บขยะคิดว่ารถเก็บขยะของเทศบาลฯ มีสิทธิในการเก็บมากกว่าตน จึงพยายามหลบเลี่ยงที่จะไม่เผชิญด้วย เพราะหากเผชิญกันแล้วก็จะถูกคนเก็บขยะของเทศบาลฯ ตำว่าต่างๆ คนเก็บขยะจะไม่ได้ตอบแต่จะหลบไปเสีย ในแต่ละวันรถเทศบาลฯ จะเก็บขยะ 3 ครั้ง คือช่วงเช้ามืด รอบสาย และรอบบ่าย ดังนั้นช่วงเวลาที่คุณเก็บขยะจะออกไปในรอบแรกคือ ประมาณ 8 นาฬิกา เพราะเป็นเวลาที่ห้างร้าน บ้านเรือนต่างๆ เริ่มเปิดและจะนำของตั้งแต่เมื่อวานมาทิ้ง และจะเก็บไปเรื่อยๆ จนขยะเต็มรถ ซึ่งแต่ละคนจะใช้เวลาไม่เท่ากันขึ้นกับว่าจะหาขยะได้หรือไม่ ส่วนมากจะกลับมาประมาณเที่ยงหรือบ่าย เมื่อมาถึงจะเอามากองไว้เพื่อรอการคัดแยกที่เรียกกันว่า “ไซร์” หรือให้คนที่บ้านทำหน้าที่คัดแยก และจะไปอีกรอบหนึ่งในเวลาประมาณ 14 นาฬิกา เพื่อให้ทันช่วง

เวลาที่ร้านค้า สำนักงาน เตรียมปิดร้านและจะนำขยะมาทิ้ง โดยต้องออกไปก่อนเทศบาลเพราะเทศบาลจะมาประมาณ 16 นาฬิกา บางคนก็ออกไปในช่วงค่ำประมาณ 1 ทุ่ม และกลับมาก็ประมาณ 4 ทุ่มอีกรอบหนึ่ง

เวลาที่ใช้ในการไปเก็บขยะจะไม่เหมือนกัน เช่น บุญไปแถวตลาดเมืองใหม่บางวันไปถึงสวนสัตว์ ป่าสร้อยไปแถวตลาดข้างเผือก บางคนไปตามถนนสุขุมวิทไฮเวย์ แต่ดูเหมือนจะไปไม่ไกลเพราะใช้ถุงปุ๋ยเดินไปเก็บบริเวณใกล้ๆ ชุมชน แต่ละวันดูเหมือนจะออกไปถึง 4-5 รอบ แต่ละรอบใช้เวลาประมาณ ชั่วโมงกว่าหรือสองชั่วโมง ช่วงเวลาที่ออกไปเก็บ ช่วงเช้าประมาณ 7 นาฬิกา และ 11 นาฬิกา เพื่อเก็บขยะที่แม่บ้านหอบหิ้วนำของมาทิ้ง ช่วงบ่าย และช่วงค่ำ

สถานที่ไปเก็บก็เป็นเส้นทางที่แต่ละคนไปเป็นประจำ ต่างคนต่างไป ไม่ได้ไปด้วยกัน ไม่มีการแบ่งพื้นที่การเก็บ แต่ก็จะรู้ว่าพื้นที่ไหนใครเก็บ ไม่เก็บทับเส้นทางกัน หรือไปเก็บในเขตของคนอื่นที่เก็บอยู่ประจำเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาทะเลาะแย่งกันเก็บขยะ ไม่ไปเก็บที่โรงพยาบาลเพราะกลัวเชื้อโรค ถ้าเห็นเข็มฉีดยาก็จะไม่แตะกลัวติดเชื้อเอดส์ สมใจเคยเอามือล้วงเข้าไปในถุงขยะครั้งหนึ่งถูกเข็มฉีดยาทิ่มเข้าในนิ้วมือต้องดึงออกมา โชคดีที่ไม่มีเชื้อโรคร้าย แต่ก็ทำให้สมใจของมาจนทุกวันนี้

การคัดแยกขยะ

ขยะที่เก็บมาได้จะนำมาคัดแยกที่บ้าน เช่น กระป๋องน้ำอัดลมหรือกระป๋องเบียร์ ถ้าคนทิ้งเอากันบุหรี่ยี่สิบลงไปก็ต้องตัดกระป๋องออกเหลือเพียงครึ่งเดียว เพราะไม่เช่นนั้นคนรับซื้อจะกล่าวหาว่าโกงน้ำหนัก เศษกระดาษยับยู่ยี่ก็ขายได้แต่ต้องใช้มีดรีดให้เรียบ กระดาษแข็ง ขวดน้ำพลาสติกจะแยกคัดไว้เป็นกองๆ ขวดน้ำพลาสติกบางชนิดถ้ามีฝาปิดมาด้วยก็จะได้อาคาดีกว่า ขวดแก้วต้องแยกเป็นแก้วใสหรือแก้วมีสี เพราะราคาจะต่างกัน ประเภทฝาขวดเหล้าก็ขายได้ เพราะทำด้วยอลูมิเนียม สายไฟจะเลาะเอาปลอกหุ้มออก หรือเผาเพื่อแยกขายเฉพาะทองแดงเพราะได้อาคาดีกว่า เครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น พัดลมจะแยกออก เป็น เหล็ก สแตนเลส เพราะแยกขายจะได้ราคาดีกว่า การคัดแยกเป็นงานที่ละเอียดกว่า และใช้เวลาพอสมควร ที่ต้องคัดแยกก็เพื่อสะดวกในการขาย และได้ของที่ราคาดีขึ้น สุรศักดิ์บอกว่าตั้งแต่เก็บขยะมาของที่มีค่าที่สุดที่เก็บได้และดีใจมากก็คือ สายไฟ รวมความแล้วการคัดแยกขยะจะทำให้ขายได้ราคาดีขึ้น ซึ่งนี่ก็ต้องใช้ความรู้ ความชำนาญจึงจะทำได้ เช่น รู้ว่า ฝาขวดเหล้าทำจากอะไร มีราคาเท่าไร กระดาษประเภทไหนมีราคามากน้อย อย่างไรเพื่อที่จะคัดแยกได้ถูก

ครอบครัวที่มีสมาชิกหลายคนจะมีการแบ่งงานกันทำ เช่น ครอบครัวป้าถวิล จะมีบุญทำหน้าที่ออกไปเก็บขยะ ส่วนตัวป้าถวิลกับแสงลูกสาวจะทำหน้าที่คัดแยก เพราะป้าถวิลอายุมากแล้วออกไปถีบรถไม่ไหว บางครอบครัวก็จะช่วยกันเก็บ ช่วยกันคัดแยก เช่น สุรศักดิ์กับสมใจ พี่เดือนกับพี่พอ ลุงเสมอกับป้าแจ่ม เป็นต้น คนที่ทั้งเก็บเองและคัดแยกเองก็คือป้าสร้อยเพราะอยู่เพียงคนเดียว ส่วนพี่เด่นเน้นเก็บพวกเศษเหล็กตามสถานที่ที่มีการก่อสร้าง จึงไม่ต้องคัดแยกจึงนำไปขายเลยทีเดียว และไม่นำขยะมาที่บ้าน

โกดัง

โกดัง เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งของการมีอาชีพเก็บขยะขาย เพราะเป็นสถานที่ที่ใช้ในการเก็บขยะและใช้เป็นที่คัดแยกขยะด้วย จึงช่วยเอื้อประโยชน์ต่อการทำงาน บางคนยังมีโกดังของตัวเองที่แยกจากครัวเรือน บางคนเก็บไว้ในครัวเรือน และกองไว้นอกบ้านอีกต่างหาก บางทีก็มีการขโมยขยะกันเองของคนใน

ชุมชน บางคนเก็บขยะสะสมไว้ในบ้านกองเป็นพะเนินเทินทึก เป็นที่อยู่ของหนูและแมลงปอง และส่งกลิ่นเป็นที่รังเกียจของชุมชนและคนเก็บขยะด้วยกันเอง

การขายขยะ

การขายขยะมักจะขายให้คนรับซื้อที่เป็นเจ้าประจำที่เคยค้าขายให้กัน ทั้งนี้เพราะความเคยชิน และพึ่งพาอาศัยกันได้ ในยามที่เดือดร้อนต้องการเงิน การใช้เงินคืนจะใช้เป็นของคือขยะที่นำมาได้ การยืมจะไม่มีดอกเบี้ยแต่คิดจากขยะแทน

โดยคนรับซื้อเจ้าประจำ จะนำรถมารับซื้อที่ชุมชนคลองเงิน 1 ทุกๆ ป้ายวันศุกร์ ซึ่งจะให้ราคาต่ำกว่าที่เทศบาลฯ ให้ แต่เมื่อคิดถึงเวลาที่เสียไปหากไปขายเอง หักลบกันแล้วได้ราคาที่ไม่ต่างกัน บางคนรู้ว่าเจ้าประจำกดราคา และโกงน้ำหนัก แต่ก็จำเป็นต้องขายเพราะรถเก่า ไปไกลไม่ได้ เป็นอันตราย อีกอย่างหนึ่งเจ้าประจำรับซื้อของทุกอย่าง ส่วนที่โรงงานรีไซเคิลของเทศบาลฯ จะรับซื้อเป็นบางอย่างเท่านั้น ดังนั้น คนเก็บขยะบางคนจะใช้วิธีว่าขยะที่มีราคาก็จะไปขายให้กับโรงงานของเทศบาลฯ แต่ขยะที่ไม่มีราคาก็ขายให้กับเจ้าประจำ

คนที่อยู่ในกลุ่มของผู้นำหากรวบรวมขยะได้พอแล้ว จะไปติดต่อขายเองกับเจ้าประจำไม่ได้ต้องบอกผ่านผู้นำก่อน คนเก็บขยะเองก็ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมต้องเป็นเช่นนั้น แต่เมื่อย้ายชุมชนไปอยู่หลังตลาดบริเวณแล้วจะไปขายให้กับโกดังรับซื้อของเก่าที่สี่แยกช่วงสิงห์เพราะอยู่ใกล้แหล่งที่อยู่มากที่สุด และขายให้กับตีคนรับซื้อขยะที่เคยซื้อขายกันก่อนที่เจ้าประจำจะเข้ามารับซื้อที่คลองเงิน 1 โดยตีจะให้ราคาดีกว่าและเข้ามารับซื้อถึงที่

บางคนไปขายให้ที่โรงงานรับซื้อของเก่าแถวสถานีขนส่งอาเขต หรือแถวสุสานกุหลาบ หรือที่หน้าโรงเรียนดาราวิทยาลัย แต่ไม่มีใครเลยที่ไปขายให้โกดังของเครือข่ายชุมชนแออัดสร้างไว้ที่ชุมชนระแงง ทั้งที่นั่นจะให้ราคาดีกว่า สอบถามได้ความว่าเพราะไม่รู้จักรใคร ไม่รู้จะไปขายอย่างไร

คนเก็บขยะบางคนคิดว่าขายให้ใครก็เหมือนกัน เพราะพ่อค้ามีสมาคมของตน และฮั้วราคากันไว้แล้ว โรงงานรับซื้อของเทศบาลฯ เองไปใหม่ๆ ให้ราคาสูง พอถูกค้าติดแล้วก็ลดราคาลง เช่น ขวดน้ำพลาสติก แรกๆ ให้ กก. ละ 10 บาท เมื่อมีลูกค้าไปขายให้มากคนเขาก็ให้ราคา กก.ละ 8.50 บาท คนเก็บขยะจึงไม่มีอำนาจในการต่อรองราคา

คนเก็บขยะบางคนต้องขายขยะทุกวัน เพราะมีค่าใช้จ่ายทุกวัน เช่น ปู่เหมือนต้องมีค่าขนมให้เด็กไปโรงเรียนทุกวัน วันละ 5 บาทต่อคน หรือพี่เด่นก็จะขายทุกวันเช่นกัน พี่เด่นจึงไม่มีขยะเก็บสะสมในบ้านเหมือนคนอื่นๆ แต่บางคนจะรวบรวมไว้ให้ได้มากพอก่อนจึงขาย เวลาขายแต่ละครั้งได้เงินประมาณ 2,000-3,000 บาท ทำให้ได้รับเงินเป็นก้อนและจะบริหารเงินก้อนนั้นจนหมด แล้วจึงขายใหม่ เป็นความภาคภูมิใจที่มีเป็นเป็นก้อน บางคนหาขยะเก็บไว้จะใช้เวลาก็จึงขาย โดยคำนวณว่าจะใช้เท่าไรก็ขายเท่านั้น และเหลือเก็บไว้ขายในยามเดือดร้อน เพราะไม่รู้ว่าจะตนเองจะเดือดร้อนเมื่อไหร่

ดังนั้นการขายขยะจะมีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง 2 อย่าง คือระบบอุปถัมภ์ และตามความเคยชิน ที่คุ้นเคยที่ไหนก็ขายให้กับที่นั่น ไม่มีปัญหาว่าจะหาคนรับซื้อไม่ได้ แต่คนเก็บขยะไม่สามารถกำหนดราคาซื้อขายเองได้ ราคาขึ้นกับพ่อค้าคนกลาง

4.3.3 ความยึดมั่นผูกพันในอาชีพ และการเปลี่ยนแปลง

แม้จะไม่ใช่งานที่ภาคภูมิใจ และรู้ว่าเป็นงานที่คนอื่นรังเกียจเพราะอยู่กับความสกปรก เสี่ยงต่อการติดเชื้อมากๆ แต่ก็เป็งานที่สร้างรายได้หล่อเลี้ยงชีวิต เมื่อถูกถามถึงการเปลี่ยนแปลงอาชีพก็มักจะได้รับคำตอบว่า ไม่รู้จะไปทำอะไร อายุมากแล้วไปทำอย่างอื่นไม่ได้ ถ้าจะค้าขายก็ไม่มีเงินลงทุน และเงินที่ใช้หมุนเวียนเมื่อถามถึงอนาคตก็มักจะได้อาตอบว่าทำไปเรื่อยๆ จนกว่าจะทำไม่ไหว แต่หลังจากทำไม่ไหวแล้ว ก็ยังไม่รู้ว่า จะทำอย่างไร

คนเก็บขยะบางคนมีความสามารถมากน้อย ก็จะพยายามพัฒนาอาชีพของตนจนนำไปสู่การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น พี่เดือนและสามีคือพี่พ้อ พี่เด่น และนางดี คือ จากการที่เคยเป็นแต่เพียงการเก็บขยะขาย ก็มาเป็นผู้รับซื้อด้วย ซึ่งต่อไปก็อาจพัฒนาไปสู่การเลิกเก็บและหันมารับซื้อเพียงอย่างเดียวก็ได้ แต่น่าเสียดายหากคนเก็บขยะเหล่านี้ได้พัฒนาไปสู่ผู้ประกอบการรายย่อยแล้วจะหันกลับมาเอาเปรียบคนเก็บขยะด้วยกันหรือไม่ เหมือนเอกชนผู้รับซื้อขยะบางคนที่เคยเก็บขยะขายมาก่อนและหันมารับซื้อขยะและเอาเปรียบคนเก็บขยะเสียเอง

อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่คนเก็บขยะในชุมชนเซ็นทรัลได้อพยพหรือย้ายบ้านเรือนไปยังที่อยู่ใหม่ คนเก็บขยะกลุ่มนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงอาชีพอย่างไร เพราะถิ่นที่อยู่ใหม่มีคนเก็บขยะอาศัยอยู่ก่อนแล้ว คือลุงหมูนคนเก็บขยะจากชุมชนเซ็นทรัลย้ายไปอยู่ก่อนหน้านี้นี้ประมาณ 1 ปี จึงไม่เป็นปัญหากับคนที่อยู่เดิม อีกประการหนึ่งสถานที่ที่ย้ายไปอยู่นั้นยังอยู่ใกล้กับตลาดการเดินทางไปมาสะดวก รถเข้าได้ถึงที่สามารถนำขยะเข้าไปไว้ในที่อยู่ใหม่ได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย จึงไม่เป็นสาเหตุที่ทำให้คนเก็บขยะจากชุมชนเซ็นทรัลต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพ ซึ่งแตกต่างจากกรณีของคนเก็บขยะจากชุมชนทุ่งพัฒนาที่ต้องทิ้งอาชีพเพราะชุมชนที่ย้ายอยู่ไม่ใช่ชุมชนของคนเก็บขยะทำให้ชาวชุมชนเดิมรังเกียจเพราะขยะส่งกลิ่นเหม็นไปทั่ว รวมทั้งการพัฒนาภายในชุมชนที่ทำให้ไม่สามารถขนขยะเข้าออกได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

4.3.4 สภาพแวดล้อมในการทำงาน

สิ่งแวดล้อมในการทำงานเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในการทำงานของคนเก็บขยะ คือทำงานอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกายเป็นอย่างยิ่ง นับตั้งแต่การแบกถุงออกไปเดินเก็บขยะ หรือถีบขาลังไปตามข้างถนนก็เสี่ยงต่อการถูกรถชน เช่นที่ป้าสร้อย หรือบุญเคยประสบ โชคดีที่ไม่ได้บาดเจ็บ แต่ก็ไม่ได้รับการชดใช้ค่าเสียหายและถูกกล่าวหาว่าทำผิดเสียเอง ถ้าป้าสร้อยหรือบุญขับรถเก่งเรื่องคงไม่จบง่ายๆ อย่างนี้สิ่งที่บุญกับป้าสร้อยตอบได้คือกรณีของตนได้ ก็เพียงแค่นำค่ากรณีโดยที่กรณีไม่มีโอกาสได้ยิน

นอกจากอุบัติเหตุจากรถยนต์แล้ว ยังมีอุบัติเหตุอื่นๆ อีกที่ผลมาจากการทำงาน สมใจเคยถูกเข็มฉีดยาทิ่มเข้าไปในนิ้วมือขณะล้วงเข้าไปในถุงดำเพื่อใช้ขยะ สมใจเล่าว่าที่มั่วซัดมากต้องหลับตาให้สามีดึงกระชากออกมาจนเลือดพุ่งกระชูด ไม่ได้ไปหาหมอแต่ทำแผลเองอย่างง่าย ๆ โชคดีที่เข็มนั้นไม่มีเชื้อโรคร้ายนอกจากนี้ยังมีของมีคมต่างๆ ที่ต้องระมัดระวัง เช่น เศษแก้ว ขอบกระป๋อง ตะปู ฯลฯ หากระมัดระวังไม่เพียงพอก็ทำให้ได้รับบาดเจ็บได้

คนเก็บขยะต่างรู้ว่าเขาอาจมีโอกาสดำรงชีวิตได้รับเชื้อเอชไอวีจากการเก็บขยะได้ ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงการเก็บขยะที่โรงพยาบาล และเข็มฉีดยา

ปัญหาของฝุ่นละอองและสารพิษ สารเคมีต่างๆ เช่น กระบอกลสเปรย์ น้ำยากันยุง ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ ที่มีคนทิ้งลงขยะมา ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่พวกเขามองไม่ถึง เพราะความเคยชินจึงไม่รู้สึกรบกวนจิตใจจึงไม่ป้องกันตนเอง บางคนอาจปิดหน้าต่างแต่ด้วยเหตุผลอื่นคือเพราะความอายที่ตนเองเป็นคนเก็บขยะ ฝุ่นละอองจากท้องถนนที่รถวิ่งผ่านไปมาและฝุ่นละอองที่เกิดจากการคุ้ยขยะเอง เวลาคุ้ยต้องยื่นหน้าไปใกล้ๆ ทำให้สัมผัสกับฝุ่นได้ง่ายและมากยิ่งขึ้น ยิ่งถ้าเป็นฝุ่นจากถุงปูนทำให้บางคนแสบปากแสบคอขึ้นมาทันที

สภาพแวดล้อมการทำงานเช่นนี้ หากเป็นโรงงานอุตสาหกรรมนายจ้างต้องจัดสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เหมาะสมแก่ลูกจ้าง แต่คนเก็บขยะไม่มีกฎหมายฉบับใดมาคุ้มครอง ไม่มีนายจ้างคนใดมาจัดสภาพแวดล้อมการทำงานให้ พวกเขาต้องทำงานท่ามกลางความเสี่ยงและรับผิดชอบต่อตนเอง ถ้าสังคมตระหนักถึงบทบาทของคนเก็บขยะที่ทำงานรับใช้สังคมเมือง ช่วยลดปริมาณขยะ เป็นกลไกหนึ่งในกระบวนการรีไซเคิล คนทิ้งขยะและเทศบาลฯ เป็นคนที่เกี่ยวข้องที่สำคัญที่ช่วยลดความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับคนเก็บขยะได้โดยการรณรงค์ให้คัดแยกขยะ ก่อนทิ้งก็คำนึงด้วยด้วยว่าของที่ทิ้งนำไปใช้ต่อได้หรือไม่ อย่าทำลาย เช่น อย่าขยำขยี้กระดาษ กระป๋องน้ำอัดลมอย่าทิ้งกันบูหรือลงไป สารที่มีพิษแยกทิ้งต่างหาก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะช่วยคนเก็บขยะได้

นอกจากต้องทำงานที่ข้างถนน คนเก็บขยะต้องนำขยะที่เก็บได้มาคัดแยกที่บ้านด้วย ที่ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อคุณภาพชีวิต คนเก็บขยะต้องกิน นอน ท่ามกลางฝุ่นจากกองขยะ กลิ่นสารเคมี กลิ่นเน่าเหม็นจากของเสีย เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคและที่อยู่ของสัตว์นำเชื้อโรค เช่น หนู หรือสัตว์มีพิษต่างๆ คือ แมลงป่อง งู แม้ว่าในวันนี้จะยังไม่เห็นชัดเจนว่ามีผลต่อสุขภาพของคนเก็บขยะอย่างไร แต่ในระยะยาวแล้วยังไม่มีใครตอบได้

4.4 การดำรงชีวิต รูปแบบของการดำรงชีวิต

คนเก็บขยะแม้จะยากจน และขาดแคลนที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีพ แต่คนเก็บขยะมักไม่ขาดขาดแคลนเรื่องอาหารการกิน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.1 การบริโภคและการพักผ่อน

คนเก็บขยะดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย เจกเช่นคนหาเช้ากินค่ำทั้งหลาย การกินอยู่หลับนอนไม่มีพิธีรีตองอะไร บางบ้านอาจมีเตียง แต่ส่วนใหญ่มีเพียงที่นอนผืนบางๆ แม้จะมีพื้นฐานมาจากชนบท แต่การที่อยู่ในสังคมเมืองมานานทำให้มีพฤติกรรมในการบริโภคแบบสังคมเมืองด้วย

สภาพที่หาอยู่หากินกับตลาด ทำให้คนเก็บขยะมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากชาวชนบท คือ ไม่ได้ยากจนถึงขั้นยากไร้ คนเก็บขยะไม่เคยขาดแคลนเรื่องอาหารการกิน เพราะเก็บหามาได้จากกองขยะ หรือจากตลาดที่พ่อค้าแม่ค้าทิ้งแล้ว หรือให้มาเพราะขายไม่หมด เช่น แม่ค้าที่ขายแกงเป็นถุงๆ ขายไม่หมดก็จะให้อาหารนั้นกับคนเก็บขยะ ผัก เนื้อสัตว์ คนเก็บขยะได้กินทั้งนั้น ครั้งหนึ่งช่วงที่มีข่าวเรื่องสารตะกั่วที่หัวกุ้งทำให้คนไม่นิยม

ซื้อกันไปประกอบอาหารทำให้พ่อค้าแม่ค้าขายกุ้งไม่ค่อยได้จึงให้สุรศักดิ์มา หรืออาหารทะเลอื่นๆ จนเจ้าตัวกล่าวว่า “กินจนหน้าจะเป็นปลาซาบะ” แต่อาหารที่พวกเขาได้มานั้นไม่ได้อยู่ในสภาพที่สดใหม่ ส่วนมากเป็นอาหารที่จวนจะเสียแล้ว หรือขึ้นรา แม้จะไม่มีใครไปตรวจสอบว่าอาหารเหล่านั้นสะอาดพอหรือไม่ เชื่อราเชื้อโรคต่างๆ จะสะสมอยู่ในร่างกายของเขาหรือไม่ แต่ไม่เคยปรากฏว่ามีใครที่เจ็บป่วย ท้องเสีย หรือเกิดอาหารเป็นพิษจากอาหารจากกองขยะ สุขภาพทั่วไปของพวกเขาดูแข็งแรงดี และมีอายุยืนยาวกว่าคนที่อยู่กินดีอีกมากมายหลายคน

การดำเนินชีวิตภายในบ้านจะไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันนัก บ้านที่มีตู้เย็นมีเพียงที่เดือนพี่พอ และบ้านของลุงเสมอป่าแจ่ม แต่คนเก็บขยะก็นิยมความสะดวกความสบายอย่างที่คนเมืองคนอื่นๆ ได้รับ ไม่นิยมหุงหาอาหารกินเอง แต่จะซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากร้านค้าจากชุมชนคลองเงิน 2 แทน เช่น ส้มตำ ปลาทอดตัวเล็ก ๆ แกงเผ็ด เป็นต้น มีบางมือบ้างที่ทำกินเอง เช่น บ้านป่าแจ่มทั้งซื้อบ้าง ทำกินเองบ้าง ตาจันทร์ที่บอกว่าซื้อกินสะดวกกว่าประหยัดกว่าเพราะอยู่คนเดียว แม้ครอบครัวของสมใจจะชอบทำเองมากกว่าเพราะสุรศักดิ์เป็นคนชอบทำกับข้าวแต่ คนเก็บขยะไม่นิยมการปลูกพืชผักสวนครัว หรือการเลี้ยงสัตว์จำพวกกินเนื้อได้ เช่น เป็ด ไก่ แต่นิยมเลี้ยงสัตว์เลี้ยงแทน ที่เลี้ยงมากคือ สุนัข ที่มีแทบทุกบ้าน มีเพียงบ้านของพี่เดือนพี่พอที่เลี้ยงเปิดไว้ แต่ถูกขโมยหายไปหลายตัว และปลูกผักสวนครัวบ้างเล็กน้อย หรือบุญที่เลี้ยงเปิดไว้หลายตัว

วิถีชีวิตแบบคนชนบทของคนเก็บขยะ เช่น การรู้จักการแบ่งปัน ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน จันท์เพื่อนบ้าน การช่วยเหลือกันยามเจ็บป่วย การเอาแรงกันในยามมีงานมีการ ความซื่อสัตย์ เช่น แสงนำอาหารที่ได้มาจากค่ายทหารมาแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้าน ป้าสร้อย เอาผักสดที่เก็บมาได้จากตลาดมาแบ่งให้กับเพื่อนบ้าน และสัตว์เลี้ยงของเพื่อนบ้าน รวมทั้งผู้วิจัยเองก็ยังได้รับการเอื้อเฟื้อให้แบ่งปลาที่เก็บมาได้ไปกินที่บ้าน “กินเถอะไม่สกปรกหรอก” ป้าสร้อยบอกผู้วิจัย ป้าแจ่มก็ยังทำข้าวต้มผัดหรือป้าสร้อยทำกับข้าวให้เพื่อนบ้านกิน และ เช่นเคยเผื่อแผ่มาถึงผู้วิจัยด้วย

สภาพการทำงานกับขยะ กับสิ่งสังคมเห็นว่าเป็นความสกปรกที่สุด น่ารังเกียจที่สุด แต่สำหรับคนเก็บขยะที่ถึงที่สุดแล้วกับการอยู่กับความสกปรก จนเป็นความชิน และไม่มีความสกปรกใดที่น่ารังเกียจ นหาที่คนเก็บขยะเลี้ยงมีสภาพที่คล้ายกับเจ้าของ คือเป็นโรคผิวหนัง คนเก็บขยะก็ยังเมตตาคอยเก็บหาอาหารให้กิน เจ็บป่วยก็หายมาให้ ต่างกับหมาของคนชั้นกลางแต่หากหมาของคนชั้นกลางเป็นโรคผิวหนัง คนชั้นกลางหรือคนรวยจะยังคงเมตตาอยู่หรือไม่

ความมีเมตตา รับรู้ถึงความทุกข์ยากของผู้อื่น เห็นได้จากแสงลูกสาวป้าถวิล ที่ใครต่อใครพากันว่าเป็น “ดาวไกล” นั้นชัดเจน แสงเห็นเด็กที่ถูกทิ้งไว้ที่สวนสาธารณะเพราะแม่ติดยาบ้า จึงได้ชวนครอบครัวนี้มาอยู่ด้วย ในชุมชน แสงบอกว่า “หมายังเลี้ยงได้ทำไมคนจะเลี้ยงไม่ได้” คนจนก็รู้จักเห็นใจ และช่วยเหลือคนที่เดือนร้อนลำบากกว่า

การพักผ่อนของคนเก็บขยะที่คุ้นตากันมากก็คือ การดูรายการโทรทัศน์ ทั้งรายการข่าว ละคร เกม ต่างๆ ที่แทบทุกบ้านต่างมีเครื่องรับโทรทัศน์ของตน ยกเว้นบ้านป้าสร้อย และปู่เหมือนเพราะไม่ไฟฟ้าใช้ การพักผ่อนของป้าสร้อยคืออ่านหนังสือนวนิยายหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องผีสางปีศาจร้าย คนที่น่าฟังคือป้า

ถวิล เพราะป่าถวิลที่ไม่ได้ส่งลูกเรียนหนังสือเพราะมีแต่ทำงานหาเงินกลับเป็นคนที่ย่านหนังสือเก่งและชอบอ่านหนังสือ คนเก็บขยะในชุมชนมักจะรับรู้ข่าวสารข้อมูลของเพื่อนบ้านที่เป็นคนเก็บขยะด้วยกันเสมอ แม้ในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว จะไม่ค่อยเห็นการจับกลุ่มพูดคุยสนทนากันเหมือนเช่นในชนบททั่วไป มีสภาพที่ต่างคนต่างอยู่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกันแต่ก็จะรู้เรื่องของคนนั้นคนนี่ดี การพักผ่อนด้วยการออกไปเที่ยวกลางคืนภายนอกชุมชนไม่ค่อยปรากฏ แม้เป็นงานเทศกาลต่างๆ ที่จัดขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ คนเก็บขยะก็มักจะไม่ได้ไปร่วมด้วยรูปแบบการพักผ่อนอีกอย่างที่พบเสมอๆ คือ การกินเหล้า แต่เป็นการกินภายในครอบครัวเสียมากกว่าที่จะจับกลุ่มกันกินเหล้า ที่ในแต่ละวันคนเก็บขยะจะมีค่าใช้จ่ายตรงนี้มากพอสมควร เช่น บางคนต้องกินอย่างน้อยวันละ 3 ถึง 8 บาท ตกวันละ 24 บาท สามีภรรยาคนหนึ่งเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านว่ากินแทบทุกวันประเภท “เมื่อกักผิวขาว” และคนอื่นๆ อีกที่เรียกว่ากินเหล้าเก่งกันแทบทุกคน ส่วนเรื่องการพนันนั้นไม่พบว่ามี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิธีการทำงานที่ต่างคนต่างทำ ลักษณะของงานก็เป็นอิสระไม่มีกฎระเบียบบังคับ ดังนั้น จึงส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อเล่นการพนัน

4.4.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

รายได้ ค่าใช้จ่าย

มองดูอย่างผิวเผินคนเก็บขยะไม่น่าจะมีปัญหาอะไรในการดำรงชีวิต เพราะเป็นครอบครัวขนาดเล็กที่ไม่น่ามีค่าใช้จ่ายอะไรมาก ข้าวปลาอาหารแทบไม่ต้องซื้อเพราะหาได้จากกองขยะ หรือในตลาดสด การเจ็บป่วยก็ไม่ได้มีบ่อยครั้ง ถ้าป่วยแม้ไม่ได้มีบัตรทอง 30 บาทรักษาทุกโรค แต่ก็ได้รับความอนุเคราะห์จากหมอเสื้อผ้าก็ได้รับการบริจาค หรือเก็บได้จากขยะ บ้านที่อยู่อาศัยก็ไม่ต้องเสียค่าเช่า หรือต้องผ่อนชำระเช่นคนชั้นกลาง สำหรับคนที่มียูทที่ยังอยู่ในวัยเรียนภาคบังคับก็จะมีภาระค่าใช้จ่ายของลูกๆ เช่น พันและปูเหมือนเป็นค่าขนม และเมื่อขึ้นชั้นเรียนใหม่จะต้องจ่ายเงินให้กับทางโรงเรียนประมาณ 2,000 บาท ต่อลูก 1 คน ปูเหมือนมี 3 คน ก็จ่ายประมาณ 6,000 บาท โชคดีที่เด็กๆ ได้รับทุนจากทางโรงเรียนปูเหมือนจึงไม่ต้องจ่ายในส่วนนี้ เงิน 2,000 บาทที่ต้องจ่ายเป็นค่าเสื้อผ้า ค่าหนังสือเรียนของเด็กๆ ซึ่งเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่มากที่สุดของครอบครัว

รายได้จากการขายขยะเมื่อก่อนจะเคยได้วันละกว่า 200 บาท แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้ว รายได้จะไม่เท่ากันในแต่ละคน และในแต่ละวัน ปูเหมือนได้วันละ 100 กว่าบาท ป้าสร้อยได้วันละ 60-70 บาท ทุกวันนี้การมีรายได้ 100 บาทขึ้นไปถือว่ารายได้ดี แต่อย่างต่ำของการออกไปทำงานก็จะได้ประมาณวันละ 40-50 บาท การเก็บขยะได้มากหรือน้อย อยู่ที่จังหวะการเก็บได้ของที่มีราคาหรือไม่มากกว่า เวลาที่ใช้ในการเก็บ บางวันโชคดีเจอคนทิ้งทองเค หรือเงินที่ยัดไว้ในกล่องใส่สบู่ เพราะคนทิ้งอาจลืมหรือเผอเรอ หรือสามีภรรยาเก็บเงินซ่อนกันไว้แล้วลืมหรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่รู้เก็บทั้งไป บางครั้งมีคนทิ้งหนังสือมาเมื่อนำมาเปิดเพื่อทำการคัดแยกปรากฏว่าโชคดีเจอธนบัตรราคาพันบาทสอดอยู่ ซึ่งเหตุการณ์ที่เป็นโชคดีนี้เกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง รายได้ของคนเก็บขยะจึงไม่แน่นอนไม่มีเกณฑ์ที่จะมาวัดได้ คนเก็บขยะจะมีชีวิตที่ฝืดกับโชคชะตา

ป้าสร้อยบอกว่าตนเองต้องมีรายได้ไม่ต่ำกว่าวันละ 50 บาท จึงจะอยู่ได้ เพราะป้าสร้อยต้องจ่ายเป็นค่าอาหารหมาแมววันละ 30 บาท ส่วนตนเองมีค่าใช้จ่ายวันละประมาณ 10 บาท ส่วนตาจันทร์ใช้เงินวันละ 30 บาทเป็นค่าอาหาร 3 มื้อ มื้อละ 10 บาท ซื้อข้าว 1 ถุง 5 บาท กับข้าวอีก 1 ถุงราคา 5 บาทเช่นกัน ตาจันทร์ไม่เดือดร้อนในเรื่องอื่นๆ ยามเจ็บป่วยก็ไปหาหมอที่โรงพยาบาลนครพิงค์ซึ่งเป็นโรงพยาบาลของรัฐบาล เพราะมีบัตรสงเคราะห์ของผู้สูงอายุ เสื้อผ้าลูกหลานก็ซื้อมาให้เมื่อคราวที่แวะมาเยี่ยมในชุมชน ตาจันทร์ยังมีเงินเหลือให้หลานได้กินขนม และซื้อเหล้ากินกับพรรคพวกที่เป็นคนนอกชุมชนและแวะเข้ามาคุยด้วย

พี่เด่นเองก็มีรายได้ประมาณวันละ 200 บาท ซึ่งมากกว่าคนอื่นๆ เพราะพี่เด่นไม่ได้เก็บขยะแบบคนอื่นๆ ที่เก็บจากถังรองรับขยะของเทศบาลฯ หรือจากถุงดำที่ร้านค้าต่างๆ นำมาวางไว้ แต่พี่เด่นเลือกเก็บเฉพาะเศษเหล็กตามงานก่อสร้างต่างๆ วิธีนี้มีคนเก็บด้วยน้อยไม่ต้องแย่งกันเก็บเหมือนคนอื่น ของเก็บได้ก็เป็นพวกเศษเหล็กจากการก่อสร้าง ตะปู สายไฟ ฯลฯ ซึ่งขายได้ราคาดีกว่า ไม่เสียเวลามาคัดแยกที่บ้าน เมื่อเก็บได้แล้วก็นำไปขายที่ร้านรับซื้อของเก่าได้เลย สำหรับค่าใช้จ่ายของพี่เด่นนอกจากค่าใช้จ่ายในการเรียนของลูกเสื้อผ้ายังเป็นค่าอาหาร อาหารที่พี่เด่นไม่ได้กินอาหารจากขยะเหมือนคนอื่นฯ ค่าไฟฟ้าเดือนละ 300 บาท ค่าน้ำมันรถสำหรับไปเก็บขยะวันละ 20 บาท รายได้นี้เจ้าตัวยืนยันว่าเพียงพอ แต่ไม่มีเหลือพอที่จะเก็บได้

เนื่องมียาได้ไม่แน่นอน จึงไม่สามารถประเมินได้ว่า คนเก็บขยะมียาได้เฉลี่ยเดือนละเท่าใด ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความมั่นคงทางด้านรายได้

สินเชื่อและการออม

สำหรับรายได้ที่ได้รับในปัจจุบัน กับวิถีการดำรงชีวิตเช่นนี้ สำหรับคนเก็บขยะแล้ว พวกเขาเห็นว่าเพียงพอ เพราะพวกเขาไม่ได้ใช้จ่ายอะไร ไม่มีภาระที่ต้องผ่อนจ่ายค่าตู้เย็น ทีวี หรือพัดลม จึงดูเหมือนไม่มีหนี้สิน แต่เมื่อศึกษาลึกลงไปแล้วพบว่า มีการกู้หนี้ยืมสินภายในชุมชนเอง เมื่อถามว่าเขาไปใช้อะไร คนเก็บขยะจะตอบว่ามีเรื่องต้องใช้

นายทุนเงินกู้ของคนเก็บขยะ นอกจากจะมีเจ้าประจำคนรับซื้อขยะจากภายนอกชุมชน ที่มีเงื่อนไขการชำระคืนเป็นขยะ ภายในชุมชนเองก็มีนายทุนเงินกู้ คือคนเก็บขยะด้วยกันเอง เช่น พี่สายพิน ป้าสร้อย แต่การกู้แต่ละครั้งจะให้กู้ไม่มากเพราะเกรงว่าผู้กู้จะไม่มีเงินใช้คืน จำนวนที่ให้กู้แต่ละครั้งคือ 300-500 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อวัน การใช้คืนจะใช้คืนเท่าไรก็ได้ ส่วนมากมักไม่ใช้คืนเป็นก้อน ใช้คืนครั้งละ 50 บาท บ้าง 100 บาทบ้าง ไปจนกว่าจะหมด ปัจจุบันทั้งพี่สายพินและป้าสร้อยไม่ได้เป็นนายทุนเงินกู้แล้ว

ระบบสินเชื่ออีกอย่างหนึ่งคือ การซื้อเชื่อสินค้าจากร้านค้าภายในชุมชนเอง และที่ชุมชนคลองเงิน 2 ตาจันทร์จะมีบัญชีสินเชื่อเงินทุกบ้าน โดยให้เหตุผลว่าจะได้กระจายหนี้กันไป ถ้าเห็นร้านหนึ่งมีหนี้เยอะแล้วก็ไปซื้อเชื่อจากร้านอื่นบ้าง แต่การซื้อเชื่อสินเชื่อสินค้าจะต้องซื้อสินค้าในราคาที่สูงกว่าปกติ เช่น น้ำดื่ม ปกติราคาขวดละ 5 บาท ถ้าซื้อเชื่อต้องซื้อในราคาขวดละ 6 บาท เป็นต้น การหนี้หนี้ไม่ค่อยมีเพราะเป็นคนในชุมชนเดียวกัน เห็นหน้ากันอยู่ทุกวัน ถ้าหนี้หนี้แล้วก็จะกู้ยืมใครไม่ได้อีกเพราะเจ้าหนี้จะบอกต่อๆ กัน

สภาพที่หาเข้ากินค่าทำให้คนเก็บขยะไม่มีเงินเหลือพอที่จะเก็บออมได้ เพราะไม่เคยมีเงินออมจึงที่ไม่รู้จักรการออมเช่น แทนที่เมื่อหาขยะได้เยอะจะขายเป็นตัวเงินและนำเงินมาออมไว้ กลับขายเท่าที่คิดว่าจะใช้เงิน และออมเป็นขยะแทน

ความหวังของการมีเงินก้อน ดูเหมือนจะฝากไว้ที่การเสี่ยงโชค การซื้อ “หวย” ทั้งหวยเถื่อนและไม่เถื่อนจึงเป็นเพียงสิ่งเดียวที่จะเป็นความหวังของคนเก็บขยะได้ ทุกๆ งวดเงินที่ได้จากการขายขยะจะต้องนำไปจ่ายเป็นค่า “หวย” ไม่น้อย เช่น พี่เดือนพี่พองทุกงวดจะต้องซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาล 1 ใบ และค่าหวยเถื่อนประมาณ 100 บาท เจ้ามือหวยเถื่อนก็คือคนในชุมชน ป้าสร้อยเล่าว่าตนเองเคยเล่นและถูกตำรวจจับเสียเงินค่าปรับไป 800 บาท พร้อมกับผู้นำก็ถูกจับเพราะเป็นเจ้ามือและถูกปรับไป 3,000 บาท ถ้าไม่จ่ายค่าปรับก็ต้องติดคุก

การรื้อย้ายชุมชนเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545 คนเก็บขยะได้รับเงินชดเชย และค่าขนย้ายเป็นเงินก้อนจากเจ้าของที่ดิน แต่ละบ้านได้รับไม่เท่ากันตามขนาดของบ้าน ป้าสร้อยได้รับ 15,000 บาท หลังหักค่าจ้างขนย้าย 3,000 บาท ค่าซื้อบ้านใหม่ 7,000 บาท มีเงินเหลืออีก 5,000 บาท แต่ก็ไม่ได้เก็บเองเพราะป้าสร้อยอยู่ตามลำพังเกรงจะเป็นอันตราย และไม่ได้ฝากธนาคารเพราะไม่มีบัตรประชาชน เปิดบัญชีไม่ได้ จึงนำไปฝากเพื่อนบ้านไว้

4.5 ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม

4.5.1 ความสัมพันธ์ภายในชุมชนและการรวมกลุ่ม

ที่ชุมชนเซ็นทรัล พบว่ามีความสัมพันธ์แบบเครือญาติน้อยมาก เพราะต่างคนต่างมาจากต่างถิ่นฐาน ประกอบกับข่าวลือเรื่องการรื้อย้ายที่อยู่อาศัยจึงมีสภาพที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด แต่จะช่วยกันเมื่อมีประโยชน์ร่วมกัน เช่น การทำถนนทางเข้าชุมชน แต่คนที่คิดว่าตนเองจะไม่ใช้เส้นทางนี้ด้วยก็ไม่ไปร่วมทำด้วย นักพัฒนาองค์กรเอกชนคนหนึ่งเล่าว่า คนเก็บขยะจะรวมกลุ่มกันดียามที่มีปัญหาร่วมกัน และรวมตัวกันได้เร็ว รู้ปัญหาของตน รู้ว่าตนเองมีปัญหอะไร พวกเขาเคยเขียนโครงการขึ้นมา ของบประมาณเพื่อสร้างบ่อน้ำจำนวนเงินประมาณ 58,000 บาท แต่เนื่องจากไม่มีเครื่องคิดเลขจึงช่วยกันคิดตัวเลขจนสว่าง และช่วยกันขุดบ่อ ใก้ดิน ถ้าไม่ปัญหาร่วมกันก็จะต่างคนต่างอยู่

ทำนองเดียวกันกับเมื่อยังอยู่ที่ชุมชนเซ็นทรัล ลุงเสมอป้าแจ่มไม่ค่อยได้คุยกับครอบครัวพี่เดือนพี่พองนัก แต่เมื่อย้ายไปอยู่หลังตลาดบริเวณ ครอบครัวทั้งสองก็หันหน้ามาคุยปรับทุกข์กัน เพราะความว่าเหวที่ต่างอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่มีเพื่อนบ้าน และต่างรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน

แม้ต่างคนต่างอยู่ และไม่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติแต่คนเก็บขยะในชุมชนก็มีการพึ่งพาอาศัยกัน ป้าสร้อยนำผักที่ได้มาจากตลาดไปแจกให้คนอื่น ๆ รวมทั้งให้เปิดไกที่พี่เดือนเลี้ยงไว้กิน ป้าโสภะช่วยพางามศรีไปโรงพยาบาลเพราะงามศรีป่วยกระทันหันและดูเหมือนไม่อยู่บ้านไปอยู่ที่อำเภอเชียงดาว เมื่อสุรศักดิ์ทะเลาะกับกุงสามมีเก่าของสมใจ คนเก็บขยะก็พากันมาช่วยห้ามปรามยับยั้งเหตุการณ์ไม่ให้เกิดเรื่องใหญ่โตไปกว่านี้

ปัจจัยที่ทำให้ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ได้แก่ การอยู่อาศัยที่ไม่ได้อยู่กับเครือญาติ เช่น ป้าสร้อยอยู่ตัวคนเดียวไม่มีญาติ จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพาคนอื่น และเข้ากลุ่มผู้นำเพราะผู้นำแสดงตัวเป็นผู้นำมากกว่าคนอื่น ๆ เพราะผู้นำจะช่วยเหลือได้ เช่น ทะเบียนบ้าน ป้าสร้อยไม่มีญาติอยู่ก็ต้องพึ่งผู้นำ

การมีปัจจัยการบริโภคจากแหล่งเดียวกัน ทำให้ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ทรัพย์สินน้ำบ่อเดียวกันคลองเงิน 1 อาศัยน้ำบ่อที่ครูวัดลีมาขุดไว้ให้เป็นน้ำบาดาลแบบสูบ

ศาสนาเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้เกิดการพึ่งพากัน โดยเฉพาะศาสนาคริสต์

ในชีวิตของการทำงาน คือการไปเก็บขยะก็ไม่มีเครือข่ายในการไปเก็บ ต่างคนต่างไป ตามความคุ้นเคยในเส้นทางของแต่ละคน

คำว่า “พวก” สำคัญมาก ถ้าไม่ใช่พวกเดียวกัน ก็จะไม่สมาคมกัน ไม่ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ไม่ไปขายขยะให้เพราะไม่ใช่พวกกัน “พวก” เกิดจากการยอมรับ การเกื้อกูลกัน ผู้นำก็จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับชุมชนเช่นทรล เพราะเป็นคนละพวก นับถืออาณาจักรกัน ยกเว้นพวกเช่นทรลที่มาเข้ากลุ่มผู้นำเอง ส่วนพี่เด่น สมรก็ไม่ข้ามแดนยุ่งกับผู้นำ เพราะเป็นคนละกลุ่มกัน การรื้อย้ายของคนเก็บขยะก็จะย้ายไปอยู่ในที่แห่งใหม่ที่ “พวก” ของตนเองอยู่ ถ้าไม่มีพวกก็อยู่ไม่ได้

กลุ่มออมทรัพย์

ทั้งชุมชนเช่นทรลและคลองเงิน 1 เคยมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา แต่เลิกไปเพราะมีการเอาเงินไปใช้ส่วนตัว คือเอาไปลงทุนค้าขายลำไย สมาชิกจึงถอนเงินของตนออกมาและมีการคืนเงินให้แก่ทุกๆ คน

การทำกลุ่มออมทรัพย์ของคนเก็บขยะคลองเงิน 1 ต้องล้มเลิกไปเพราะมีการทุจริตเช่นกัน ชาวชุมชนไม่สามารถตรวจสอบบัญชีได้ มีการนำเงินไปใช้ส่วนตัว การให้กู้ก็ให้กู้เฉพาะพวกของตน ไม่ให้คนอื่นกู้ ชาวบ้านแม้รู้ว่าถูกโกง แต่ไม่ได้ตอบด้วยความรุนแรง ใช้วิธีหยุ่ส่งเงินออมทรัพย์ให้ ค่อยๆ พากันถอนเงินของตนออกมา ในที่สุดกลุ่มออมทรัพย์จึงล้มไป

4.5.2 ผู้นำ ระบบอุปถัมภ์ และอิทธิพลท้องถิ่น

ได้กล่าวมาแล้วว่าชุมชนทั้งสองเป็นชุมชนบุกรุกที่เทศบาลไม่รับรองจึงไม่มีการจัดตั้งกรรมการชุมชน ชุมชนคลองเงินมีกลุ่มหลายกลุ่ม กลุ่มที่สำคัญคือกลุ่มของผู้นำ และป้าวรรณ ในการศึกษาเน้นกลุ่มของผู้นำ

ผู้นำของคนเก็บขยะมักเป็นคนที่มีการศึกษามากกว่าคนอื่นๆ และเป็นคนที่เฉลียวฉลาดกว่า เป็นบุคคลที่รู้จักกันดีในหมู่บ้านพัฒนา รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำเคยเป็นนักพากย์ เรียนจบชั้น ม.ศ. 5 ซึ่งน่าจะประเมินได้ว่าผู้นำน่าจะมาจากครอบครัวที่มีฐานะไม่น้อย สมรที่เป็นเหรียญก๊าก ก็จบชั้น ม.3 พี่เด่นรองประธานกลุ่มก็ดูเฉลียวฉลาดกว่าคนอื่นๆ

เดิมชุมชนคลองเงิน 1 และชุมชนคลองเงิน 2 รวมทั้งกลุ่มของป้าสุภาวยังไม่ได้แยกออกจากกัน เพิ่งมาแยกออกจากกันภายหลัง ผู้นำเป็นหัวหน้าชุมชนทั้งหมดนี้ โดยเป็นผู้นำที่ไม่ได้ผ่านการเลือกตั้งหรือการแต่งตั้งจากเทศบาลฯ แต่เป็นผู้นำที่เกิดจากการยอมรับของชาวชุมชนคนเก็บขยะ คงเป็นเพราะคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำการยอมรับจึงเกิดขึ้น ก่อนที่จะมาอยู่ที่คลองเงิน 1 ผู้นำเคยอยู่ที่นครสวรรค์มาก่อน เมื่อมาอยู่ที่คลองเงิน 1 ผู้นำได้นำเอาประสบการณ์กลุ่มออมทรัพย์ที่นครสวรรค์มาทำที่คลองเงิน 1 ด้วย เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นหัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์ที่คลองเงิน 1 เป็นผู้ไปติดต่อ สหกรณ์เครดิตยูเนียนเข้ามา รวมถึงการเป็นผู้ที่มีความสามารถในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ องค์การพัฒนาเอกชน และองค์การทางศาสนาถ้าจะกล่าวว่าผู้นำคือผู้ที่เปิดคลองเงิน 1 สู่โลกภายนอกคงจะไม่ผิดนัก เคยพาชาวบ้านไปอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ ทำให้

ชาวชุมชนภูมิใจมาก และเชื่อในตัวผู้นำ เคยพาคนเก็บขยะและชาวชุมชนเรียกร้องอยากได้ที่ดินที่ห้วยส้ม แต่เมื่อเทศบาลฯ ซื้อให้กลับไม่มีใครไปอ้างว่าไกล ในเรื่องนี้หลายคนมีความเห็นว่าเพราะที่ดินที่ห้วยส้มเป็นของนักการเมืองคนหนึ่งที่ต้องการขาย จึงทำให้พี่หวานรวบรวมรายชื่อเพื่อให้เทศบาลฯ ซื้อที่แปลงนี้ให้

ในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ผู้นำมีบทบาทในการนำเป็นอย่างสูง บัญชาให้ใครออกจากเป็นกรรมการก็ได้จากการบอกเล่าของหลายฝ่ายทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและนักพัฒนาองค์กรเอกชนกล่าวตรงกันว่า สาเหตุที่ทำให้ชุมชนแยกจากการกันเป็นก๊กเป็นเหล่าเพราะผลประโยชน์ไม่ลงตัว การเขียนโครงการเพื่อขอรับความสนับสนุนจากภายนอกจะเขียนในลักษณะของภาพรวมทั้งชุมชน เมื่อโครงการอนุมัติกลับตกอยู่กับเพียงบางกลุ่มที่สามารถแสดงตน (Presentation) ได้ดีกว่าทำให้ความขัดแย้งเกิดขึ้น สอดคล้องกับที่ผู้นำก็เคยกล่าวไว้เช่นกันว่าเคยเขียนขอรถซาเล้ง ก็ได้รับการอนุมัติ แต่เมื่อได้รถมาจริง ๆ กลับเป็นของกลุ่มอื่น กลุ่มของตนกลับไม่ได้รับ

สาเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับ คือ การเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์แก่คนเก็บขยะและคนอื่นๆ ในชุมชน เช่น การให้ยืมเงิน การช่วยเหลือให้คนที่ไม่มีทะเบียนบ้านให้ได้มีทะเบียนบ้าน เอกสารสำคัญบางอย่างก็ เช่น หลักฐานการผ่อนชำระที่ดินก็ฝากไว้กับผู้นำ แต่การยอมรับนั้นคนในชุมชนมีความเห็นต่อผู้นำมากมาย บางคนบอกว่าผู้นำคิดค่าติดต่อจัดหาทะเบียนบ้านให้ครัวเรือนละ 50 บาท บุคคลภายนอกที่เข้ามาบริจาคสิ่งของให้กับชาวชุมชนก็มักจะติดต่อผ่านผู้นำ และผู้นำจะให้แต่พรรคพวกของตนได้รับของ คนอื่นจะไม่ให้ไปหรือให้ไปถ้ามีของเหลือ ของดี ๆ ก็จะให้พรรคพวกของตน หรือบางครั้งก็จะออกบัตรรับของบริจาค ค่าบัตร 3 บาท อ้างว่าเป็นค่าใช้จ่ายของคนที่มาบริจาค รวมทั้งการล่ายรายชื่อคนที่อยากไปห้วยส้มผู้นำก็ได้รับประโยชน์ ทั้งหมดนี้เป็นความเห็นของคนในชุมชนเองที่มีต่อผู้นำ

ผู้นำของคนเก็บขยะเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพของผู้นำ รู้จักพูดรู้จักการแสดงออกได้เหมาะสม การเจรจาเรื่องการรื้อย้ายของชุมชนเข็นทรล์ เคยมีบทบาทเป็นผู้นำในการเจรจาแทนชาวชุมชนและคนเก็บขยะหลายครั้ง แต่ถ้าชาวชุมชนทำให้ผู้นำไม่พอใจผู้นำก็จะบอกเจ้าของที่ดินไม่ให้จ่ายค่ารื้อถอนให้ชาวชุมชน เป็นเช่นนั้นจนกระทั่งฝ่ายเจ้าของที่ดินพบว่าผู้นำไม่ใช่ผู้นำชุมชนที่แท้จริง

แม้คนเก็บขยะและชาวชุมชนอื่นๆ จะยอมรับฐานะการเป็นผู้นำของผู้นำ แต่ลึกลงไปแล้วพวกเขาจะปฏิเสธ ดูเหมือนพวกเขามีความคิดว่าคนภายนอกจะยอมรับผู้นำดังนั้นเมื่อมีใครมาถามถึงผู้นำ พวกเขาจึงชี้ไปที่ผู้นำ เช่น คราวการรื้อย้ายชุมชนเข็นทรล์ ผู้นำเป็นผู้ให้สัมภาษณ์แก่เจ้าหน้าที่สถานีโทรทัศน์ แต่บางคนก็ยอมรับผู้นำอยู่ เช่น สักให้ความสำคัญกับผู้นำ ถ้าไม่มีผู้นำก็ทำอะไรไม่ได้ หรือบุญที่เชิญให้ไปประชุมก็บอกให้ไปบอกผู้นำ ผู้นำไม่ให้ไปก็ไม่ไป

ในขณะที่หลายฝ่ายมีความเห็นว่าตัวผู้นำเป็นอุปสรรคของการพัฒนาชุมชน ใช้ชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ผู้นำเองก็มีความเห็นต่อนักพัฒนาเช่นกันว่าเป็นพวกที่เข้ามาทำธุรกิจในชุมชน ไม่ได้เข้ามาช่วยพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง หลอกชาวชุมชนให้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์เช่นกัน เช่น เชิญไปประชุมแล้วก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้นช่วยอะไรชุมชนไม่ได้ เข้ามาในชุมชนเพื่อขอข้อมูลในการเขียนโครงการต่างๆ เพื่อได้เงินไป เทศบาลฯ ก็หลอกหลวง เช่น หลอกว่าจะหารถซาเล้งมาให้แล้วก็ไม่เอามาให้

แต่กลับเอาไปให้คนกลุ่มอื่นๆ ในแทน ไม่อยากให้เทศบาลมารับรองคลองเงิน 1 เพราะถ้ารับรองก็ต้องปฏิบัติตามกฎ นโยบายต่างๆ จะไม่พึ่งพาเทศบาลฯ เพราะเทศบาลฯ ไม่มีความจริงจัง ในการพัฒนา

ที่ชุมชนเซ็นทรัล ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย การอยู่ภายใต้กระแสข่าวลือการถูกไล่ที่ ทำให้ต่างคนต่างคิดที่จะโยกย้าย จึงไม่มีความคิดในการรวมกลุ่มกันต่างคนต่างอยู่ แต่ไม่มีการวางแผนล่วงหน้าตนเองจะย้ายไปอยู่ที่ใด และบอกชัดเจนว่าตนเองไม่มีผู้นำ ก่อนหน้านั้นคนเก็บขยะในชุมชนนี้เคยมีผู้นำมาก่อน เช่น พี่เดือนกับพี่พ็อตได้ไปเข้าร่วมประชุมกับองค์กรพัฒนาเอกชน แต่เมื่อไปประชุมแล้วไม่มาถ่ายทอดให้กับคนอื่นฯ จึงไม่ได้รับการยอมรับ

นอกจากที่ผู้นำจะเป็นผู้ที่มึนบทบาทในการเป็นผู้อุปถัมภ์ในชุมชนแล้ว คนที่มึนบทบาทในการอุปถัมภ์คนเก็บขยะอีกคนหนึ่งคือ เจ้าประจำ ที่เข้ามารับซื้อขยะในชุมชนเป็นประจำ ถ้าไม่มีเงินก็กู้จากเจ้าประจำได้ การกู้ไม่มีดอกเบี้ยแต่มีข้อแลกเปลี่ยนให้นำขยะมาขายให้ ดอกเบี้ยจะคิดจากราคาของขยะ เจ้าประจำเองยังมีสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน เช่น นำของขวัญมาให้เด็กในวันเด็ก

4.5.3 ความขัดแย้ง

ในช่วงที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาในชุมชนพบว่าคนเก็บขยะอยู่ในสภาพที่ต่างคนต่างอยู่ดังเหตุผลที่ได้อธิบายมาข้างต้นแล้ว แต่เมื่อมีความคุ้นเคยกันมากขึ้น คนเก็บขยะจึงได้นำภาพต่างๆ ที่ได้เก็บมาให้ผู้วิจัยดูจากภาพสามารถเห็นได้ชัดเจนว่าก่อนหน้านี้คนเก็บขยะไม่ได้ต่างคนต่างอยู่เลย แต่อยู่อย่างสามัคคีกลมเกลียวกัน มีภาพของการกินเลี้ยงสังสรรค์กันมีทั้งอาหาร เบียร์และเหล้า รอยยิ้มที่บ่งบอกถึงความสุข ท่าทีที่หัวเราะกันสนุกสนาน ภาพของทุกๆ คนมาอยู่ร่วมกันทั้งผู้นำ ป้าแจ่ม ป้าสร้อย และคนอื่นๆ เป็นภาพที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ อย่างเอาการเอางาน ทั้งเป็นกิจกรรมภายในชุมชน และกิจกรรมที่ร่วมกับภายนอกชุมชน เช่น การขุดรอกคลองแม่ข่า การประชุมสัมมนา การไปดูงานที่ต่างจังหวัด เป็นต้น ภาพเหล่านี้เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ไม่นานและสะท้อนให้เห็นถึง การรวมกลุ่มกันด้วยความหวังที่จะมีการพัฒนาชุมชน การแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่มของตน แต่ภายหลังเกิดการขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัวกัน คนเก็บขยะจึงต่างคนต่างอยู่ ไม่มีผู้นำ เป็นประสบการณ์ด้านลบที่ไม่มีความหวัง ไม่เชื่อถือว่าใครจะมาแก้ปัญหาหรือช่วยเหลือชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำ เทศบาลฯ นักวิชาการ หรือนักพัฒนาเอกชนทั้งหลาย

นอกจากนี้แล้วความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่คนเก็บขยะมักเป็นเรื่องทั่วๆ ไป เช่น กินเหล้าเมาอาละวาด ส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้าน อิจฉาริษยานินทาว่าร้ายกัน ทะเลาะเบาะแว้งกัน ซึ่งไม่มีอะไรที่รุนแรง คนภายนอกรังเกียจคนในชุมชน แต่คนในชุมชนก็รังเกียจกันเอง เช่น ป้าสร้อยเป็นที่รังเกียจของชุมชน ด้วยข้อหาว่าสกปรกบ้านช่องของกินสกปรก อยู่กับหมาแมว บางทีเอากระดูกไปเป็นเชื้อเพลิงในการหุงหาทำให้ส่งกลิ่นเหม็นไปทั่ว เช่นเดียวกับบุญที่ชาวบ้านรังเกียจว่าสกปรกเช่นกัน

4.5.4 การได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกและภาครัฐ

ชุมชนเซ็นทรัลและชุมชนคลองเงิน1 เป็นชุมชนที่ได้รับความสนใจจากบุคคลภายนอกมาก ทั้งหน่วยงานของรัฐ นักพัฒนาเอกชน และองค์กรการกุศลต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ เป็นความสนใจในแง่มุมที่ต่างๆ

กัน เพราะเป็นชุมชนที่มีความหลากหลาย มีความซับซ้อนภายในชุมชน และสภาพความเป็นอยู่ที่ยากจนขาดการพัฒนา และได้รับการบริการจากภาครัฐน้อยมาก เมื่อเทียบกับชุมชนอื่นๆ ในเทศบาลนครเชียงใหม่ ดังนั้น การเข้ามาภายในชุมชนของบุคคลภายนอกจึงไม่สร้างความประหลาดใจกับคนในชุมชนอย่างใด ไม่มีท่าทีระแวง สงสัย หรือปิดบังเรื่องราวต่างๆ แต่ประสบการณ์ทางสังคมที่คนเก็บขยะเคยสัมผัสกับบุคคลภายนอกทั้งหลายทั้งที่เป็นนักพัฒนา นักวิจัย หรือนักวิชาการ ทำให้พวกเขาไม่รู้สึกกระตือรือร้นที่จะเข้ามาพูดคุยขอความช่วยเหลือ ร้องทุกข์ หรือเรียกร้องขอสิ่งหนึ่งสิ่งใด ผู้วิจัยค้นพบว่า พวกเขาได้เคยต่อสู้ เคยเรียกร้อง เคยเคลื่อนไหว ร่วมประชุม ร่วมสัมมนา ร่วมทำงาน ให้ข้อมูล รับข้อมูล กิน อยู่ ฯลฯ กับนักพัฒนา นักวิชาการ และ ฯลฯ แต่สุดท้ายปัญหาต่างๆ ของเขากียังดำรงอยู่ ยังคงต้องเดือดร้อนและต้องถูกไล่ที่ ดังนั้นจึงเป็นประสบการณ์ที่ทำให้ไม่เกิดความคาดหวังที่คนภายนอกจะให้ความช่วยเหลือเขาได้

ปัญหาที่ใหญ่ที่สุดของชุมชนทั้งสองคือ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย และปัญหาในการประกอบอาชีพ ที่เคยมีองค์กรต่างๆ พยายามให้การช่วยเหลือ เช่น ประมาณ พ.ศ.2536 มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย (ม.พ.ศ.) ได้เข้ามาทำงานเพื่อให้คนในชุมชนรู้จักการออมทรัพย์เพื่อเตรียมความพร้อมในการถูกไล่หรือโครงการนี้หมดลงในปี พ.ศ.2537 จึงโอนงานให้กับกลุ่มเพื่อนร่วมงาน (People Organization For Participation - POP) สานต่อ POP ได้พยายามสร้างองค์กรชุมชน และสร้างองค์การเครือข่ายของคนในชุมชน ด้วยการประสานงานกันของหลายๆ ฝ่าย เช่น อาจารย์จากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ นักวิชาการสิ่งแวดล้อมในสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ-เชียงใหม่ ฝ่ายวิชาการของสมาคมวายุเอ็มซีเอ นักพัฒนาชุมชน กองสวัสดิการสังคม เทศบาลนครเชียงใหม่ และโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองได้ก่อตั้ง“ศูนย์ประสานงานชุมชนเมืองเชียงใหม่(ศ.ป.ช.ม.)” ชุมชนเซ็นทรัลและชุมชนคลองเงิน 1 เป็นสมาชิกขององค์กรนี้ด้วย และได้เข้าร่วมกิจกรรมในการพยายามแก้ปัญหาที่เป็นปัญหาร่วมกันของชุมชนต่างๆ คือปัญหาที่อยู่อาศัย มีการศึกษาดูงานการประชุมสัมมนา ทั้งที่เชียงใหม่ กรุงเทพฯ และอุบลราชธานี และเคยเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัมสี่ภาค เพื่อเรียกร้องให้รัฐช่วยเหลือเรื่องนี้ ในช่วงนั้นบรรยากาศในการรวมตัวเป็นไปอย่างคึกคัก สามารถช่วยกันแก้ปัญหาต่างๆ ของตนได้ เช่น การปรับปรุงบ่อน้ำในชุมชน และยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนร่วมกับชุมชนอื่นๆ ด้วย

การทำงานของ POP ได้เน้นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนให้ชุมชนต่างๆ จัดการปัญหาของตนเอง สร้างเครือข่ายชุมชนเมืองขึ้นมา และได้ขยายงานไปยังจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาค เมื่อเห็นว่าชุมชนเข้มแข็งมากแล้ว POP ก็จะลดบทบาทของตนเองลง อย่างไรก็ตามเครือข่ายชุมชนเมืองเคยเข้ามาสร้างโกดังรับซื้อขยะที่ชุมชนเซ็นทรัล กิจการดำเนินไปได้ดีแต่ทำได้เพียงเดือนเดียว เจ้าของที่ดินรู้เรื่องเข้าก็ให้รื้อถอนออกไป โกดังนี้จึงย้ายไปอยู่หลังบ้านพี่สาวของ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม เทศบาลฯ แต่อยู่เข้าไปลึก ไม่มีคนเอาขยะไปขาย จึงต้องย้ายไปอยู่ที่ชุมชนระแงง ปัจจุบันชุมชนคลองเงิน 1 และเซ็นทรัล ไม่ได้เป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนเมือง และไม่ได้เข้ากลุ่มเชียงใหม่พวงสะอาดที่เครือข่ายชุมชนเมืองเป็นผู้จัดตั้งขึ้น จากการสัมภาษณ์คนเก็บขยะในชุมชนพบว่า ผู้นำคนเก็บขยะบางคนเคยเข้าร่วมประชุมกับเครือข่ายชุมชนเมืองด้วย แต่ไม่นำกลับมาถ่ายทอดให้กับคนอื่นๆ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเซ็นทรัลกับเครือ

ขายชุมชนเมืองมีจำกัด ในขณะที่ที่คลองเงิน 1 แทบจะไม่มีความสัมพันธ์กัน และในขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในชุมชนไม่พบการรวมกลุ่มกันของคนเก็บขยะในชุมชน

การเคหะแห่งชาติเคยซื้อที่ดินเพื่อจัดสรรให้ย้ายไปอยู่ที่ห้วยส้ม เขตอำเภอสันป่าตอง จ.เชียงใหม่ ตามที่ได้มีการส่งรายชื่อของคนในชุมชนต่างๆ ที่ต้องการย้ายไปอยู่ แต่หลังที่การเคหะฯ ได้ซื้อที่ดินแปลงนี้แล้ว คนเก็บขยะในชุมชนทั้งสองกลับไม่มีใครไปเพราะไกลเกินไป ไม่เอื้อต่ออาชีพเก็บขยะที่ต้องอยู่ใกล้ตัวเมืองซึ่งเป็นแหล่งงาน และหากไปอยู่แล้วไม่รู้ว่าจะประกอบอาชีพอะไรดี แต่จากการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลอื่นๆ ทั้งนักพัฒนาและเจ้าพนักงานเทศบาลฯ ได้ข้อมูลตรงกันว่า ที่ดินแปลงนี้เป็นของนักการเมืองคนหนึ่งที่ต้องการขาย จึงให้ผู้นำชุมชนเป็นเครื่องมือลาลายชื่อเพื่อให้เกิดการซื้อขายที่ดิน นอกจากที่ห้วยส้ม ยังมีที่ดินอีก 2 แปลงที่การเคหะฯ เคยพยายามจัดหาให้คือ ที่ดินอำเภอสันทราย แต่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่มากและน้ำท่วมทางเข้าออก จึงไม่สะดวกที่คนเก็บขยะจะย้ายไปอยู่ที่นั่น

นอกจากปัญหาที่อยู่อาศัยและปัญหาในการประกอบอาชีพแล้ว คนในชุมชนเคยรวมตัวกันเรียกร้องให้เทศบาลฯ ช่วยเหลือเรื่องสิทธิชุมชน เนื่องจากคนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่มีทะเบียนราษฎร์ อันเป็นหลักฐานในการรับสิทธิในความเป็นพลเมืองเบื้องต้น เช่น สาธารณูปโภค ไฟฟ้า ประปา แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนอง มีปลัดเทศบาลฯ เป็นผู้ลงชื่อเหมยฮึง ได้เข้ามาสำรวจภายในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาแต่ไม่ทันได้แก้ปัญหาก็ก็นำย้ายไปเสียก่อน ในภายหลังจึงได้รับทะเบียนราษฎร์ชั่วคราวเพราะมีผู้นำคนเก็บขยะที่ได้รับทะเบียนบ้านชั่วคราวมาก่อนแล้วช่วยดำเนินการให้โดยให้เข้าไปร่วมใช้ทะเบียนบ้านด้วย

แม้จะไม่ได้รับการช่วยเหลือด้านสาธารณูปโภค แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือด้านสาธารณสุขจากกองสาธารณสุขจะมาตรวจสุขภาพของคนในชุมชน ปีละครั้ง ตามที่นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้กำหนด และพ่นยากำจัดยุงให้เป็นประจำ

ปัจจุบันชุมชนมีน้ำประปาระบบหยอดเหรียญที่เทศบาลฯ มาดำเนินการให้ มีไฟฟ้าชั่วคราวที่ต่อพ่วงมาจากภายนอก บางบ้านมีมิเตอร์ไฟฟ้าของตนเอง

การช่วยเหลืออื่นๆ ที่เกิดขึ้นเสมอ เช่น การแจกสิ่งของ จากผู้มีจิตกุศล รวมไปถึงการช่วยเหลือจากองค์กรทางศาสนาคริสต์

ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์การรวมกลุ่มกันของคนเก็บขยะและปัญหาในการรวมกลุ่มมีลักษณะดังนี้

1. เป็นการผลักดันจากภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการรวมตัวกันในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน แต่เมื่อองค์กรเหล่านั้นถอนตัวออกมา การรวมกลุ่มก็สิ้นสุดลง สิ่งนี้สามารถชี้ให้เห็นได้ว่า การรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดจากไม่ได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน ไม่ได้เป็น “สำนึกร่วมกัน” ของคนเก็บขยะ คล้ายเช่นที่ อติณ รพีพัฒน์ ได้วิเคราะห์ไว้ใน รายงานการศึกษาและประเมินผลโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองว่า การรวมกลุ่มของชุมชนมักจะเป็นการรวมกลุ่มเฉพาะกิจ เมื่อโครงการสิ้นสุดแล้วการรวมกลุ่มจึงยุติลงด้วย

2. สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้กลุ่มต้องยุติลง เพราะมีความขัดแย้งผลประโยชน์กันของคนเก็บขยะ มีการทุจริต นำเงินไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว

3. ความไม่เชื่อถือนี้มีต่อผู้นำ เพราะผู้นำมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด กับผู้มีอำนาจภายนอกและเห็นห่างจากคนอื่น ๆ จึงรู้สึกว่าผู้นำเป็นคนละพวกกับตน สอดคล้องกับที่สมศักดิ์ อุปพันธ์ได้ศึกษาไว้
4. ความไม่มั่นคงเรื่องที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดสภาพที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด ทำให้การรวมกลุ่มเกิดขึ้นได้ยาก
5. ลักษณะของอาชีพที่เป็นอิสระในการทำงาน สามารถทำงานได้ตามลำพัง ไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น ทำให้การเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มกันน้อยลง
6. ระบบความสัมพันธ์ภายในกลุ่มคนเก็บขยะ ไม่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ต่างคนต่างอยู่ แต่พึ่งพาอาศัยกันบ้างเพราะเป็นเพื่อนบ้านกัน

ผลของการวิเคราะห์พบว่า สภาพของชุมชน สภาพทางสังคม เช่น การศึกษา ผู้นำ ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความสัมพันธ์กับภายนอก มีความสัมพันธ์กันต่อการรวมกลุ่ม การพัฒนาอาชีพ การดำรงชีวิต และการพัฒนาชุมชน อย่างแยกกันไม่ออก ดังนั้น ในการในการแก้ปัญหาต่างๆ ของคนเก็บขยะ จึงต้องแก้ปัญหาในทุกๆ ด้านไปพร้อมๆ กัน การจัดสวัสดิการเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่พวกเขาได้

4.6 คนเก็บขยะในชุมชนเข็นถั่วและคลองเงิน¹ กับคนเก็บขยะในชุมชนเมืองเชียงใหม่

คนเก็บขยะในชุมชนคลองเงิน 1 และชุมชนเข็นถั่วมีทั้งที่แตกต่างและไม่แตกต่างไปจากคนเก็บขยะในชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

ประเด็นที่มีความแตกต่างกันคือ วิธีการในการเก็บขยะคนเก็บขยะในชุมชนอื่นๆ จะเลือกเก็บเฉพาะขยะที่ขายได้แล้วนำมาคัดแยกประเภทที่บ้าน ส่วนคนเก็บขยะที่คลองเงิน 1 และเข็นถั่วจะเก็บมาทั้งหมด ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ คนเก็บขยะในชุมชนอื่นๆ จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคนเก็บขยะที่คลองเงิน 1 และเข็นถั่ว เนื่องจากการอาศัยอยู่ในชุมชนที่เทศบาลฯ ให้การรับรอง จึงมีการจัดระบบชุมชนที่ดีกว่า และมีโอกาสในการเข้าถึงบริการจากรัฐมากกว่า

ส่วนที่เหมือนกัน คือ การเข้าสู่อาชีพ รายได้ไม่แน่นอน การขายขยะ การคัดแยกขยะ สถานะในสังคม ปัญหาสุขภาพและอันตรายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมในการทำงาน เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำงาน ระบบหรือเส้นทางในการจัดเก็บ เวลาในการไปเก็บ ปัญหาในการประกอบอาชีพ เช่น ราคาขยะที่อยู่ในอำนาจของพ่อค้าคนกลางและโรงงานแปรรูปรีไซเคิล ขาดหลักประกันในอาชีพและการดำรงชีวิต ขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาอาชีพและพัฒนาตนเอง

4.7 ความคาดหวังต่ออนาคตของตนเอง

การอยู่กับอาชีพเก็บขยะมานานหลายสิบปี และไม่มีการเปลี่ยนแปลงในชีวิต เคยยากจนอยู่เช่นไร เวลาผ่านไปก็ยากจนอยู่เช่นนั้น ไม่มีที่ดินของตนเองเช่นไร ปัจจุบันก็ยังไม่มี ความเป็นอยู่ต่างๆ ก็คงเป็นอยู่เช่นเดิม คนเก็บขยะจึงไม่มีความคาดหวังต่ออนาคต ทำงานและมีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ และไม่รู้ว่าจะอนาคตของตนเองจะเป็นเช่นใด ไม่สามารถคาดหมายอนาคตได้ ประกอบกับการมีอายุมากจึงไม่มีความคาดหวังต่ออนาคต และไม่มีการเตรียมความพร้อมสำหรับหากว่า ตนเองเจ็บป่วย ทำงานไม่ไหว ประสบอุบัติเหตุ พิกการหรือถูกไล่ออกจากอาชีพ คนเก็บขยะไม่มีคำตอบที่เตรียมไว้สำหรับเหตุการณ์เหล่านี้ ดำเนินชีวิตไปตามยถากรรม ผากชีวิตกับโชคชะตา เสี่ยงโชคด้วยการซื้อหวย และดื่มเหล้าเพื่อระบายความทุกข์

สรุป

คนเก็บขยะเหมือนคนที่ด้อยคุณค่า แต่เมื่อได้ศึกษาและวิเคราะห์เจาะลึกโดยใช้ระยะเวลาหนึ่งพบว่าคนเก็บขยะแม้จะยากจน แต่เป็นคนมีน้ำใจต่อผู้อื่น รู้จักการแบ่งปัน ช่วยเหลือเพื่อนบ้าน ที่สำคัญคือ “งาน” ที่คนเก็บขยะทำ เป็นงานที่มีคุณค่าต่อสังคม แต่สังคมกลับรังเกียจ ในขณะที่คนเก็บขยะเองมีความเป็นอยู่ที่ด้อยพัฒนา ไม่มีคุณภาพชีวิต ไม่มีหลักประกันความมั่นคง ไม่ได้รับสวัสดิการจากรัฐ ทั้งนี้เพราะยากจนทางการศึกษา ขาดแคลนทางความคิด ยากจนทางการเมือง ไม่มีอำนาจในการต่อรอง และขาดสิทธิชุมชน ทั้งหมดทำให้เกิดวัฏจักรความยากจน ดังนั้นการที่จะแก้ปัญหาวัฏจักรความยากจนนี้ได้อาจแก้ในทุกๆ ด้านและแก้ไขพร้อมๆ กัน

บทที่ 5

บทสรุปและเสนอแนะ

5.1 ภูมิหลังของคนเก็บขยะ

1. คนเก็บขยะอาศัยอยู่บนพื้นที่บุกรุกของสาธารณะและเอกชน คือชุมชนคลองเงิน 1 และชุมชนเข็นทรัด ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ที่มีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ขาดการพัฒนา เทศบาลไม่ให้การรับรองฐานะของชุมชน ต่อมาในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545 ได้เกิดการรื้อย้ายของคนเก็บขยะและคนอื่นๆ ออกจากที่ดินของเอกชน คือชุมชนเข็นทรัด เนื่องจากเป็นความต้องการของเจ้าของที่ดิน ส่งผลสะท้อนให้ชุมชนคลองเงิน 1 ซึ่งมีชื่อใหม่ว่า “ชุมชนร่วมใจสามัคคี” เกิดความวิตกว่ากลุ่มของตนจะถูกเทศบาลฯ ไล่ที่บ้าง ผลโดยตรงที่ต่อคนเก็บขยะในชุมชนเข็นทรัดคือ ต้องไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่ ส่วนมากย้ายไปอยู่ที่ที่ดินของเอกชนหลังตลาดบริบูรณ์ แต่คงยังมีปัญหาที่อยู่อาศัยอีกเพราะเจ้าของที่ดินขับไล่และเจ้าของที่ดินข้างเคียงรังเกียจ และผลอีกประการหนึ่งคือ เด็กนักเรียนต้องเดินทางไปโรงเรียนไกลขึ้น เพราะชุมชนเดิมอยู่ใกล้กับโรงเรียน บางคนต้องขาดเรียนหรือเลิกเรียนเพื่อติดตามพ่อแม่ไปหาที่อยู่ใหม่ การรื้อย้ายของคนเก็บขยะชุมชนเข็นทรัดไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพเพราะมีคนเก็บขยะจากชุมชนเดียวกันย้ายไปอยู่ก่อนหน้านี้แล้ว และที่อยู่ใหม่ก็อยู่ไม่ไกลจากแหล่งงานและแหล่งซื้อขาย

2. คนเก็บขยะเป็นผู้ที่อพยพมาจากต่างภูมิลำเนาทั้งที่มาจากอำเภอรอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอื่นๆ มารวมกันอยู่ในชุมชนเดียวกัน ความเกี่ยวพันกันในทางเครือญาติจึงมีน้อย การย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นการย้ายเข้ามา แต่ตัวไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้านเข้ามาด้วย บางคนไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน

3. คนเก็บขยะมีการศึกษาน้อย อายุมาก นับถือศาสนาพุทธและคริสต์ และครอบครัวมีขนาดเล็ก

5.2 วิถีชีวิต และการประกอบอาชีพ

1. คนเก็บขยะ เคยผ่านอาชีพอื่นมาก่อน เก็บขยะเพราะไม่รู้จะไปทำอะไรดี ไม่มีทุน ขณะเดียวกันก็เห็นว่า เป็นอาชีพที่อิสระที่ไม่ต้องลงทุน และมีอายุการทำอาชีพนี้มานาน บางคนทำมาถึง 30 ปีแล้ว
2. มีการยังชีพด้วยการเก็บขยะขาย มีบางส่วนที่มีอาชีพอื่น แต่เก็บขยะเป็นรายได้เสริมรายได้ไม่แน่นอนและไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย เก็บอาหารจากกองขยะมากินหรือคนอื่นให้มา รวมทั้งเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เจ็บป่วยได้รับการอนุเคราะห์จากโรงพยาบาล หรือซื้อยากินเอง

3. วิถีชีวิตผูกพันกับสังคมเมือง ยอมรับเอาวิถีชีวิตของคนในเมืองมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตนเอง มีความเชื่อว่าสังคมเมืองให้คุณภาพชีวิตที่ดีกว่า ดังนั้นจึงไม่สามารถหวนกลับไปใช้ชีวิตในชนบทได้

5.3 ความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มทางสังคม

1. เกือบจะเป็นคนที่รักอิสระ และมีความเป็นปัจเจกสูง ทั้งนี้เนื่องจากวิถีการประกอบอาชีพที่สามารถทำคนเดียวได้ และการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยที่ไม่ได้อยู่กับหมู่เครือญาติ มีลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ ทำให้ไม่มีแบบแผนในการอยู่ร่วมกันในสังคม จึงรวมกลุ่มกันได้ยาก มีบุคคลภายนอก เช่น นักพัฒนา นักวิชาการ หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชนเข้าไปจัดการการรวมกลุ่มให้เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชนและกลุ่มอาชีพ คนเกือบจะ แต่เมื่อหน่วยงานเหล่านั้นหมดโครงการให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน การรวมกลุ่มของคนเกือบจะก็สิ้นสุดลง ประกอบกับความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยจึงมองไม่เห็นความจำเป็นในการรวมกลุ่มกัน แต่เมื่อเกิดปัญหาเฉพาะหน้าก็สามารถรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้นได้
2. การไม่ยอมรับผู้นำของกลุ่มคนเกือบจะ เพราะคิดว่าผู้นำไม่แจ้งข่าวสารข้อมูลต่างๆ ภายในนอกชุมชนให้กับกลุ่มได้รับรู้ และผู้นำใช้ชุมชนและคนเกือบจะเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว
3. เทศบาลฯ ไม่สามารถเป็นที่พึ่งหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและคนเกือบจะได้ ผู้นำและคนเกือบจะบางส่วนไม่ยอมรับหากเทศบาลฯ จะเข้ามาจัดตั้งชุมชน เนื่องจากเกรงว่าการเมืองจะเข้ามาเกี่ยวข้องภายในชุมชน และไม่ต้องการเข้าไปอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ของเทศบาลฯ
4. คนเกือบจะไม่มีความคาดหวังต่อนักพัฒนาว่าจะช่วยเหลือ หรือแก้ปัญหาให้กับกลุ่มอาชีพของตน และชุมชนได้ เนื่องจากว่าที่ผ่านมา มีนักพัฒนาเข้าไปเข้าร่วมทำกิจกรรมกับคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก แต่วิถีชีวิตของคนเกือบจะยังคงไม่เปลี่ยนแปลง และยังคงถูกร้อยย่ำที่อยู่อาศัย
5. การได้รับการอนุเคราะห์จากคริสตจักร โดยเฉพาะในหมู่ชาวคริสต์ด้วยกัน

5.4 สภาพความยากจนของคนเกือบจะ

1. ความจนทางเงินทอง มีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ต้องอาศัยอาหารจากขยะหรือที่ผู้อื่นให้มา
2. ความจนทางสังคม ขาดความรักเอาใจใส่จากคนรอบข้าง ถูกทอดทิ้งไร้คนเหลียวแล
3. ความจนทางการเมือง ขาดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการปกครอง ไม่มีสิทธิและขาดโอกาสในการออกคะแนนเสียงเลือกตั้ง
4. ความจนทางการศึกษา ได้เรียนหนังสือมาน้อย ไม่มีโอกาสในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
5. ความยากจนทางความคิด ไม่รู้จักการคิด การตัดสินใจ ไม่รู้จักการวางแผนในการดำเนินชีวิต

6. ความจนทางวัฒนธรรม ความล่มสลายของสถาบันครอบครัวและชุมชน

5.5 ฐานะของคนเก็บขยะในสังคม

1. แม้คนเก็บขยะจะไม่มีคามภูมิใจในอาชีพของตนเอง แต่ยอมรับว่าเป็นอาชีพสุจริตที่ทำให้ตนเองยังชีพอยู่ได้ เจียมตัวแต่มีศักดิ์ศรี ไม่ใช่ผู้ขอ แต่ก็ไม่ใช่อาชีพที่ควรรังเกียจ
2. คนเก็บขยะเป็นคนที่ไร้สถานะทางสังคม เพราะสังคมรังเกียจคนเก็บขยะเพราะมีอาชีพอยู่กับการสกปรก ระบุว่าคนเก็บขยะจะเป็นคนลึกลับขโมยน้อย ไม่น่าไว้วางใจ และรังเกียจที่จะให้คนเก็บขยะมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนหรือใกล้กับชุมชนของตน เพราะเกรงว่าจะทำให้เสียภูมิทัศน์ และเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น สกปรก เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์พาหนะนำเชื้อโรค กลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ ลักเล็กขโมยน้อย ยาเสพติด ฯลฯ แท้จริงแล้วอาจจะมีบ้างที่คนเก็บขยะเป็นคนไม่ดี เช่น เจ้าของบ้านไม่ยอมให้เข้าไปขโมยของ แต่นิสัยเช่นนี้ไม่ผูกขาดกับคนเก็บขยะ ความเชื่อสตัยหรือไม่เชื่อสตัยเกิดขึ้นได้กับคนทุกอาชีพ คนเก็บขยะช่วยผ่อนเบาภาระให้แก่สังคม ทำหน้าที่ในการให้บริการแก่สังคมเช่นอาชีพอื่นๆ เพราะช่วยรักษาสภาพแวดล้อมให้แก่สังคมโดยการนำสิ่งเหลือใช้หรือทิ้งแล้วกลับไปใช้ใหม่ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ช่วยลดปริมาณขยะ และช่วยรัฐประหยัดงบประมาณในการกำจัดขยะ

5.6 สภาพของปัญหาในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

1. ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด เพราะอาศัยอยู่ในที่ดินบุกรุก
2. คุณภาพชีวิต การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม กินอาหารที่ไม่สะอาด ไม่ถูกสุขลักษณะ มีผลต่อสุขภาพ เช่น อาหารเป็นพิษ โรคผิวหนัง โรคระบบทางเดินหายใจ สภาพการทำงานที่มีความเสี่ยงต่ออันตรายต่างๆ เช่น การติดเชื้โรคภัย การบาดเจ็บ ฝุ่นละออง สารเคมีที่เป็นอันตรายกับขยะ
3. คนเก็บขยะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เก็บขยะได้น้อยลง รายได้ลดลงและไม่แน่นอน เนื่องจากรายได้ขึ้นอยู่กับราคาและปริมาณของที่เก็บได้ และราคาซื้อขายขยะที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คนเก็บขยะขาดอำนาจในการต่อรองราคา
4. ไม่มีสิทธิที่จะเข้าถึงบริการพื้นฐานต่างๆ ได้ทัดเทียมเท่ากับคนอื่น เนื่องจากขาดหลักฐานทะเบียนบ้านและบัตรประจำตัวประชาชน มีเพียงไม่กี่คนที่มียบัตรทอง 30 บาทรักษาทุกโรค และการเป็นชุมชนที่เทศบาลฯ ไม่ให้การรับรองจึงไม่อยู่ในข่ายที่จะจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านได้
5. สิ่งที่คุณเก็บขยะทำก็คือ "งาน" หรืออาชีพอย่างหนึ่ง แต่เป็นอาชีพอิสระที่ไม่ขึ้นกับใคร ไม่มีลำดับชั้น ไม่มีสังกัด จึงไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่จะรับการช่วยเหลือจากกองทุนประกันสังคมกองทุนเงินทดแทนสำรองเลี้ยงชีพ หรือการประกันอื่นๆ และสวัสดิการจากรัฐเหมือนเช่นอาชีพอื่นๆ การดำรงชีวิตอยู่ของคนเก็บขยะต้องอยู่อย่างช่วยตนเอง คนเก็บขยะไม่มีเครื่องป้องกันภัยจากการทำงาน เหมือนเช่นคนที่ทำงานในโรงงาน

อุตสาหกรรม ไม่มีเครื่องแบบหรือเครื่องมือป้องกันภัยหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้นในขณะทำงาน จึงต้องทำงานเผชิญความเสี่ยงตามลำพัง และหากเจ็บป่วยหรือได้รับอุบัติเหตุ ก็ต้องหาซื้อยากินเองตามร้านขายทั่วไป หรือต้องขอความอนุเคราะห์จากโรงพยาบาลหากต้องรับการรักษาตัวจากโรงพยาบาลไม่อาจไปเบิกค่ารักษาพยาบาลจากที่ไหนได้ ไม่มีบัตรสงเคราะห์คนชราเพราะไม่มีบัตรประชาชน การมีโครงการบัตรทอง 30 บาท รักษาทุกโรคช่วยได้เฉพาะคนที่มีทะเบียนบ้านอยู่ภายในชุมชนซึ่งมีเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ไม่สามารถเบิกค่าเล่าเรียนของลูกจากรัฐได้ ต้องรับผิดชอบหาเงินมาเป็นค่าเล่าเรียน และค่าใช้จ่ายในการเรียนของลูกๆ เอง ยามที่ลูกเจ็บป่วยก็ไม่มีที่จะไปเบิกเงินมาเป็นค่ารักษาพยาบาลของลูก จึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบหาเงินมาเป็นค่ารักษาพยาบาลของลูกเอง

สภาพของปัญหาเช่นนี้ หากคนเก็บขยะเจ็บป่วย ออกไปทำงานไม่ได้ ปัญหาที่ติดตามมา คือ การขาดรายได้ที่จะนำมาเลี้ยงดู ใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวและไม่มีหน่วยงานใดมาประกันการขาดรายได้นี้ หรือเสียชีวิต คนที่ได้รับผลกระทบที่สุดคือลูกๆ ที่ต้องเป็นกำพร้าไม่มีคนเลี้ยงดู หรือหากคนเก็บขยะแก่เฒ่าชราภาพหรือประสบอุบัติเหตุ พิการ และรัฐปล่อยให้เขาเผชิญชีวิตตามลำพังโดยไม่จัดสวัสดิการและหลักประกันที่เหมาะสม คุณภาพชีวิตที่ด้อยค่าอยู่แล้วยิ่งจะด้อยค่าไปอีก เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดูแลบุคคลเหล่านี้

5.7 สาเหตุของความยากจนและไม่มีการพัฒนา

1. การขาดแคลนทางการศึกษา เพราะภูมิลำเนาที่ได้รับการศึกษาน้อย ขาดโอกาสในการฝึกทักษะต่างๆ และสภาพที่ต้องหาทางอยู่รอดด้วยการหาเช้ากินค่ำ ขาดการเรียนรู้ ทำให้ไม่สามารถการพัฒนาตนเอง และอาชีพได้
2. การขาดแคลนทางความคิด ขาดการวางแผนในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพ ขาดความมั่นคง ขาดความหวัง ขาดอนาคต ทำให้ต้องพึ่งพาหวย และเหล้า
3. การขาดโอกาสทางการเมือง ไม่มีอำนาจในการต่อรอง เป็นเครื่องมือของคนที่มีอำนาจมากกว่านำไปแสวงหาผลประโยชน์ ไม่มีแหล่งที่อยู่ที่แน่นอน บางคนไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน ไร้สิทธิไร้เสียงไม่สามารถเป็นฐานเสียงให้กับนักการเมืองได้ จึงไม่ได้รับสนใจจากนักการเมืองเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเก็บขยะไม่ได้รับการพัฒนา

5.8 ข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดสวัสดิการและแก้ไขปัญหาความยากจน

1. ควรมีการจัดหาที่อยู่อาศัยที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพ และถูกสุขลักษณะ ให้คนเก็บขยะ
2. การสำรวจประชากรเพื่อพิจารณาออกทะเบียนบ้านและบัตรประจำตัวประชาชนสร้างโอกาสทางการเมือง และได้มีโอกาสได้รับสวัสดิการที่ควรจะได้จากรัฐ

3. การสำรวจเพื่อจัดทำทะเบียนคนเก็บขยะเป็นอาชีพ และพิจารณาจัดสวัสดิการที่เหมาะสม เช่น การประกันการขาดรายได้หากเจ็บป่วย การสงเคราะห์บุตร เป็นต้น
4. การส่งเสริมอาชีพ จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพ ให้ความรู้ ให้อบรมให้รู้จักการป้องกันตนเองให้มีความปลอดภัย
5. คนเก็บขยะต้องสร้างความหวัง ความมั่นคงในชีวิตด้วยการพัฒนาตนเองและอาชีพ ไม่ฝากชีวิตไว้กับโชคชะตา
6. จัดการศึกษา ให้คนเก็บขยะเห็นคุณค่าของตนเอง รู้จักการวางแผนในการดำเนินชีวิต รู้จักการเก็บออม และรู้จักการรวมกลุ่มกันในการแก้ปัญหา
7. สังคมต้องให้คุณค่า ให้ความสำคัญกับอาชีพเก็บขยะ เพื่อเป็นกำลังใจให้คนเก็บขยะเห็นคุณค่าของตนเอง เทศบาลนครบรรณรงค์ให้มีการคัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้งอย่างจริงจัง ให้ประชาชนได้เห็นประโยชน์ของการคัดแยกขยะที่มีต่อสภาพแวดล้อม ชุมชน และคนเก็บขยะ

บรรณานุกรม

- กรมควบคุมมลพิษ , “รายงานฉบับสมบูรณ์แผนการศึกษาแนวทางในการลดมลพิษโดยการพัฒนาของ
เสียหรือวัสดุเหลือใช้ นำกลับมาใช้ใหม่” , โครงการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษจากสารพิษ
และกากของเสีย กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ,2541.
- กองสวัสดิการสังคม , “การพัฒนาชุมชนเมืองเชียงใหม่ ปี 2540” , เทศบาลนครเชียงใหม่, 2540.
- กองสังคมสงเคราะห์ , “การสำรวจและศึกษา คนบนกองขยะ : ศึกษาเฉพาะกรณีกองขยะหนองแขม”,
สำนักงานสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร, 2537.
- คณะทำงานศึกษาชุมชนเมืองเชียงใหม่, เทศบาลนครเชียงใหม่, สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, กลุ่มเพื่อนร่วมงาน
และ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.), “รายงานการสำรวจข้อมูลชุมชนในเขตเมืองเชียงใหม่
เอกสารประกอบการสัมมนาผู้นำชุมชนและหน่วยงาน” เรื่อง “ กระบวนการพัฒนาชุมชน
เมืองเชียงใหม่ ” วันที่ 21-22 กันยายน 2539 , เชียงใหม่,2539.
- เครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่ , “กลุ่มเจียงใหม่พึ่งสะอาด” , เอกสารอัดสำเนา. งานบริการรักษา
ความสะอาด สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม , ข้อมูลและสรุปผลการปฏิบัติงาน
ประจำปีงบประมาณ 2544 , เทศบาลนครเชียงใหม่, 2545.
- เดชา ไพรมีทรัพย์ , “ปัญหาการปรับปรุงชุมชนแออัดของเทศบาลนครเชียงใหม่” , เทศบาลนคร
เชียงใหม่,2537.
- หัตยา เพชรภู , “การวิเคราะห์เชิงภูมิศาสตร์ของชุมชนแออัดในเขตเมืองเชียงใหม่” , วิทยานิพนธ์
วิทยาศาตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- ธรรมศักดิ์ สุ่มตติกุล , “ผลกระทบของความขัดแย้งทางการเมืองเรื่องขยะในเทศบาลนครเชียงใหม่”,
การค้นคว้าแบบอิสระ สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2544.
- มานพ ประทุมทอง , “ลมหายใจแห่งมหานคร เรื่องราวชีวิตและการต่อสู้ของผู้คนบนกองขยะ” , ภาพ
พิมพ์: กรุงเทพฯ, 2531.
- ยาใจ กลอนวงษ์ , “การศึกษารูปแบบการขยายตัวของแหล่งเสื่อมโทรมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่”,
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531.
- ศิริพร สมบูรณ์บุรณะ , “วิถีชีวิตคนใน “ ชุมชนชายขอบ ” ของสังคมเมือง : กรณีศึกษาคนค้าขายในชุม
ชนชานกองขยะเมือง” , วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษย
วิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.
- สุพร คุตตะเทพ , “การจัดการขยะโดยวิธีการนำเอาขยะมาขายเป็นของเก่า” , เอกสารประกอบการ
สัมมนาสิ่งแวดล้อม ' 35 เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย
ครั้งที่ 3 วันที่ 31 ตุลาคม – 1 พฤศจิกายน 2535 , กรุงเทพมหานคร, 2535.

- สุวัฒน์ คงแป้น, บรรณาธิการ, "คนค้ายยะ", สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และมูลนิธิชุมชนเมือง : กรุงเทพฯ, 2544.
- สุวัฒน์ คงแป้น, "พรานบ้าน พรานเมือง การพัฒนาภาคประชาชน", สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และมูลนิธิชุมชนเมือง : กรุงเทพฯ, 2544.
- อคิน รพีพัฒน์, "ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯแห่งหนึ่ง", สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง : กรุงเทพฯ, 2537.
- อคิน รพีพัฒน์, "รายงานการศึกษาและประเมินผลโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง", โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง การเคหะแห่งชาติ และ Danish Cooperation for Environment and Development (DANCED), 2541.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, "รายงานการศึกษาโครงการวิจัยและปฏิบัติการวิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง", เรื่องวิวัฒนาการของชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่, มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาชุมชนเมือง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- เอกพจน์ เกษมกุลทรัพย์, กระบวนการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพนอกระบบของคนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.